

Joan Mari Torrealдай Nabea
Euskaltzaindian sartzea

Forua, 2009-X-31

Ongietorria

DUÑABEITIA ALAKANO, Igor

Foruko alkatea

Aldarrikapena Foruko Udalak

Utzi baketan, bakean dabilenari. Hitzak adierazten duen bezala, komunikabidea, komunikatzeko bide bat baino ez da. Lurreko planetan bizia duten guztiak komunikatzen dira, guk euskeraz baino ez genuen egiten, *Egunkaria* bidez. Herriaren aurrerapen eta garapenerako, geure hizkuntza landuz, milaka urteko euskara beneragarria, bitxi preziatua gugandik. Amaitutzat eman ditzazue epai hau eta ez gehiago bortaxatu gure gurasoengandik jaso duguna ondorengoei utzi behar diegu eta.

Foruko herriaren mezua Euskaltzaindiaren 90. Urteurrenari

Foruko herritarrentzat, Euskaltzaindiak irudikatzen du, erakundearen batek irudikatzekotan, euskal gizarte-egitasmoa bere osoan. Zazpi Euskal herrietako emakumezko eta gizonezko (29) euskaldunek osatzen duzue. Ikerketa eta berrikuntza uztartzen ari zarete, euskararen bizi-iraunpenerako oinarri sendoak jartzen. Herrikotasunaren izardi bizigarri eta zientziaren zehaztasunaren hotza bikain uztartzen. Itzal eta begirune zabal duzue euskaldunon eta forutarron artean. Zorionak. Jarraitu bide honetatik.

Agurra

URRUTIA BADIOLA, Andres
Euskaltzainburua

Eusko Jaurlaritzaren Kultura sailburua,
Bizkaiko Foru Aldundiaren Kultura diputatua,
Foruko alkate eta zinegotziak,
Gainerako alkateak eta zinegotziak,
euskaltzainkideak,
Joan Mari Torrealdairen etxeokak eta senideak,
foruarrak,
jaun-andreak,

Egun on guztioi.

Joan Mari Torrealdaik gaur bere sarrera-hitzaldia egingo du Euskaltzaindian, euskararen Akademian.

Horretarako batu zaituzte gure erakundeak hona, Forura, haren jaioterria.

Niri dagokit, euskaltzainburu naizen aldetik, zuei agur-hitzak esatea. Agur-hitzak, eta, esan dezadan nabarmen, ohore-hitzak, bitzuok merezi baititu gure Joan Marik.

Hasteko, agur-hitza egiten diogu berari aspaldiko lagunek, urte luzeetan ondutako adiskidetasunaren seinale.

Agur egiten dio, orobat, bere herriak, behinola hemen jaio zen Joan Mari Torrealdaik Euskal Herri osoan zehar zabaldu eta barreiatu dituelako eus-

kara eta euskal kultura, bere euskaltzaletasunaren bidez. Horretan, ahalak eta leherrak egin dituela, begi-bistakoa da.

Agur-hitzak giza semeari badagozkio, ez gutxiago, ohore-hitzak, ikertzaile eta akademikoari.

Ohore-hitzak, aurrenik, bere lan nekaezina eredugarria baita euskalgintzaren barruan, dela saiakeraren arloan, dela kazetaritzaren eremuan, dela bibliografiaren esparruan.

Ohore-hitzak, hurrenik, euskal kulturaren sustatzaile eta defendatzaile izateagatik. Azalean baino, sakon, zehatz eta goi mailan jokatu du Torrealdaik, eta gure hizkuntzaren adarretatik hainbatetan berritzaile dugu.

Ohore-hitzak eta aitortza, azkenik, gaur bera eta beste batzuk euskal kultura sustatzeagatik une mingotsak jasaten ari direlako. Horretan ere, zinzinezko gizatasuna eta zintzotasuna erakutsi dizkigu Joan Mari Torrealdaik.

Agur-hitzak, ohore-hitzak, eta, nola ez, diosalak ere bai, haren etxeko, senide, lankide, laguntzaile zarenontzat... Zuek guztiok ondo dakizue, euskaltzale ez ezik, giza lege osokoa dela Joan Mari Torrealdaik.

Hala hartzen dugu guk akademian.

Eskerrak eman behar dizkizuet, halaber, zuei, Euskaltzaindiaren izenean, gurekin gaur hemen egoteko gonbita onartzeagatik eta guri laguntzeagatik.

Orain, jarrai dezagun ospakizunarekin.

Bibliografiatik bibliotekara

Esperantzari leihoa

TORREALDAI NABEA, Joan Mari
Euskaltzain osoa
Jakin aldizkariaren zuzendaria

1. Atarian

1.1. Gaiaren aurkezpena

Euskal Pizkundearen aro historikoaren erdian (1876-1936) badago gutxi ikertu den eta euskal historiografian jaso ez den ekintza garrantzitsua: euskal bibliografia eta biblioteka sortzeko saioa. Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekan gordetzen den Odon Apraizen artxiboari esker ezagutaraziko dugu gaur 1914-1923 bitartean gauzatzeko bidean egon zen proiektua.

Esku artean dugun urtealdiko informazio gehiena 1917an pilatzen da, baina bi aldi bezala aurkez daitezke. Lehenean Fernando Quadra Salcedo eta Odon Apraizen inguruan biltzen diren proposamen eta lanak, aldamentik sartzen direlarik Estudios Vascos-eko gazte «saltseroak», Azkuek esango zukeenez. Eta bigarrean, azken hauek eraginda, antza, Bizkaiko Diputazioan mamitzen diren inizatibak, eta burutzeko, Tomas Etxebarriaren txostena 1918an Oñatin egin zen Eusko Ikaskuntzaren sortze-prozesuan.

Gutxi ezagutzen da urte hauetan egosi zena. Jon Bilbaoren Bibliografian «Bibliografia» kontzeptupean jasotako aipu bibliografikoak begiratzuz (250 bat guztira), urte hauetako eragile gutxi agertzen dira. Bi arrazoi edo motibo aipa daitezke ausentzia esplikatzeko. Bibliografoaren akatsa da bat, esaterako, ez agertzea Quadraren «Una obra urgente en la cultura del país» edo Tomas Etxebarriaren «Proyecto de creación de una biblioteca exclusiva-

mente vasca». Akatsa ote da Felix Landabururen edota Ramon Sota eta Egileor diputatuen txostenak ez aipatzea? Ez noski, ez baitira «publikatuak» izan. Baina hor daude. Hor dauden bezala, eta hau da bibliografia batek ezin jaso dezakeena, eragile berauen ahaleginak, bibliografiagintza antolatzen, fitxak eratzen, informazioa biltzen eta lantzen.

Bibliografia batek ezin jaso dezakeen errealitatea, horra orain ezagutzera eman nahi duguna.

Garai hau, garai ezagun eta estimatua da Euskaltzaindian. Urte hauetan berauetan eta protagonista berdin batzuek bultzatu zuten Euskararen Akademia. Ramon Sota zen Diputazioko buru eta Felix Landaburuk aurkeztu zuen gaia Aldundian. Luis Eleizalde ere tartean dabil.

Euskaltzaindiaren gaia Oñatin, Eusko Ikaskuntzaren Biltzarrean, aurkeztu zen, eta Liburutegia ere bai Tomas Etxebarriaren eskutik.

«Bibliografiatik Bibliotekara. Esperantzari leihoa» jarri dut aurrean. Izenburuak eta azpitituluak, bi keinu aldi berean izan nahi dute.

«Bibliografiatik Bibliotekara» izenburuak Ramon Sota 1917an Bizkaiko Aldundiko buruaren ikuspegia eta determinazioa jaso nahi litzuke. Esaldi batean bilduta emango dut bere txostenean hitzez hitz honela datorrena: «La formación de esta gran Biblioteca había de exigir, el que se realizase el proyecto varias veces iniciado de dotar a los estudios del país de una Bibliografía vasca perfecta y acabada». Horixe: Bibliografiatik Bibliotekara.

Azpitituluaren oihartzuna berriagoa da, Bitoriano Gandiaga mendatarraren olerkitik datorkigu esperantza: «Esperantzari leiho bat / zabaldu omen diote / bizi ahal ote den / ikusteko ere». Hauxe izango da nire lana orain, bibliografia eta biblioteka nola bizi izan diren ikustea, hots, bi alorretan izan diren ahaleginen berri ematea. Eta, egia esatea nahi baduzue, Gandiaga baino baikorrago amaitu nahi dut: «Baina apenas / ikusi duten esperantzarik. / Desilusio usai bat / erten omen du leihotik». Bai gero? Nik esperantza usaina sumatu dut.

Orain eta hemen zer egingo dugun? Mintzaldiaren zati nagusia 1914tik 1923 aldera doan urtealdiari eskaini diogu. Baina ez dugu bera bakarrik

aztertuko. Erdian kokatuko dugu, aurretiko bibliografi edo biblioteka planteamenduz bi hitz esanez; eta gauza bera proiektu honen paraderoaz eta geroko urratsez. Eta azkenik, saio hauen mendeurrena berehala dugula-eta, gogoeta batzuk egingo ditut geroari begira, etorkizun hurbilari zein urrutixegokoari.

2. Aurrekariak

2.1. Lehen saioak

Euskal liburuaren lehen bibliografiak

Marcelino Menéndez Pelayo (*La ciencia española*, 1876) kexu zen euskal bibliografiarik ez zela eta. Ba omen zegoen zertxobait baina guztiz sakabanatuta: «esparcidos en muy desemejantes libros y folletos», dio. Jose Antonio Aranak, bere aldetik, Allendesalazarren aurrekoari «bibliografía sakabanatua» deitzen dio.

Leopoldo Zugazak «Lehenengo bibliografo euskaldunak: Larramendi eta Zabala»¹ izenburuz lantxo bat atera zuen, bien jatorrizko testuekin eta sarre-
ra txiki batekin.

Urte batzuk lehenago, Jose Antonio Aranak gai berbera landu zuen.² Honela dio: «Larramendi izango da, behar bada, euskarari buruzko gure lehen bibliografoa». Izan ere, Larramendik 1745ean argitara eman zuen *Diccionario Trilingüe del Castellano, Bascuence y Latín* liburuaren hitzaurrean deskribatzen ditu euskal liburuak. Hamasei guztira.

Juan Mateo Zabalak lan hori ezagutu zuen eta ondoren argitaraturiko hiru aldiz gehiago zerrendatu eta deskribatu zituen, guztira 55, izenburu honekin: *Noticia de las Obras Vascongadas que han salido a la luz después de las que cuenta el P. Larramendi*.

Liburuska hau 1856an argitara eman zuen Luis Luciano Bonaparte printzeak, eta horregatik uste nuen Zabala ez zela bigarren bibliografoa, hirugarrena baizik. Kasu horretan bigarrena Jose Francisco Aizkibel zitekeen, 1833koa baita bere eskuizkribua. Jose Antonio Aranaren lanean ikusi dut, ordea, aurrekoa dela Zabalarena: izan ere 1828an bidali zion zerrenda Lecluseri Aita Zabalak. Jose Antonio Aranak Zabalaren eskuizkribua bera aztertu du.

Juan Mateo Zabalaren ondoren Jose Antonio Aranak Anton Abadia, Dionisio Hidalgo, Pierquin de Gembloux, Francisque Michel aipatzen ditu, eta geroagoko Allendesalazar, Vinson, Soraluze, Sorarrain eta beste.

Badira bi autore oraintsu arte bibliografo moduan ezezagunak: Jose Francisco Aizkibel (1798-1864) eta Jose Ignacio Arana (1838-1896), biak azkoitiarrak. Zergatik ezezagunak? Ez zirelako argitaratu, eta bibliografiari buruzko euren eskuizkribuak berandu arte ez zirelako aztertu.

Aizkibelen eskuizkribuaren edukiaren berri Henrike Knörrek eman zuen,³ nahiz eta Luis Villasantek bazuen honen berri Literaturaren Histo-

¹ Zugaza, Leopoldo: «Lehenengo bibliografo euskaldunak: Larramendi eta Zabala», *Gizonak & Lanak. Bibliofiliako Lanen Bilduma*, 20-35.

² Arana Martija, Jose Antonio (1991): «Larramendi eta Bonaparteren mendeurrenetan Juan Mateo Zabala gogoangarri», *Bilduma. Errenteriako Udal Artxibategiaren Aldizkaria* 5, 137-147.

³ Knörr, Henrike (1998): «Aizkibel bibliografiagile», *Euskera* 43/1, 83-87.

ria idatzi zuenean. Aizkibel hau da Euskararen Akademia baten premia-
ren kontzientzia goiztiarra erakutsi zuena. Aizkibeli liburu biltzaile izateak
eman omen zion izena: bere liburutegia 1.459 obraz osatua zen 3.477 li-
burukitan. Gipuzkoako Diputazioaren liburutegiaren abiapuntuan dago
Aizkibelen liburutegia. Bibliografoa ere bazen. Idatzita utzi zuen bostehun
bat orrialdeko liburu bat: *De la bibliografía y literatura bascongada y de sus
diferentes dialectos*. Sarrera luze bat du, eta bukaeran antologia. Villasan-
tek dio 200 inguru direla, 179 kontatu ditugu guk. Obrak zaharretik
berrienera sailkatzen ditu, iruzkin, gertakari eta bestelako zertzeladez hor-
nitua.

Bigarren bibliografo azkoitiarra Jose Ignacio Arana da. Honen berri Jose
Antonio Aranari zor diogu.⁴ Estimatu handian du Jose Antonio Aranak bere
izenkidearen lana:

Larramendik bere *Hiztegiaren* hitzaurrean eman zigunetik, Juan
Mateo Zabalak gehitua Julien Vinsonek 1891an eman zigun *Essai
d'une Bibliographie de la Langue Basque* liburura arte hainbat izan zi-
ren euskal bibliografiak aritu zirenak. Baina ez dut uste inork egin
zuenik, garai hartan behintzat, Jose Ignacio Aranak egin zuen hai-
nako lana. Vinsonena aparte utziz, Jon Bilbao eta gure Arana izan
dira euskal bibliografo eta bibliozalerik handienak. Kontua da beste
guztiek argitara eman zituztela aztertutako bibliografiak eta Jose Ig-
nacio Aranak ez zuela berea argitaratu eta hor geratu zela inork eza-
gutu gabe, artxiboan ezkatatuta.

«Ensayo de una Bibliografía Bascongada» da eskuizkribu hori, 436 orrial-
de dituen. 1.363 fitxa bibliografiko ditu, aldian-aldian egindakoa da eta ez
Aranak berak bakarrik burutua, ikusten denez. Azken unera arte jarraitu
zuen lanean, hil zen urte berekoa baitu azken fitxa, Azkueren *Proyecto de
Ortografía* 1896an.

Jose Antonio Aranaren iritzian Jose Ignacio Aranaren urterik aipagarrie-
na 1872 izan zen. Urte horretakoa da azaroan Anton Abadiari idazten dion
testu hau:

⁴ Arana, Jose Antonio (1997): «Jose Ignacio Arana, bibliografoa», 42/1+2, 13-22.

No es fácil una Bibliografía completa euskara según yo la considero, abrazando no sólo los escritos en bascuence sino todo lo relativo al país euskaro en cualquier lugar. Con todo, mucho servirán al efecto las noticias de las imprentas que ha habido y que hay en el país bascongado (como se ve en la Memoria de 1871 a 1872 con respecto a Bilbao) principalmente en Pamplona, Vitoria, Tolosa, San Sebastián y Bayona, y aun tomando en cuenta las que hubo en Oñate, Azpeitia, Azcoitia, Vergara y otros pueblos; y para eso y más elevados fines sería utilísima una Academia Católico-Euskara que fuera un nuevo baluarte de la Religión verdadera, idioma, fueros y libertades patrias de la más antigua de las razas europeas.

Lehen euskal bibliotekak

Lehen euskal liburutegiak pribatuak dira. Euskal gaiekin osaturiko lehen bildumak bibliofiolen etxeetan aurkitzen ditugu. Berauei zor diegu, gainera, ondare bibliografikoa gorde izana.

Aspaldikoen agian Aizkibelena da. Jose Artetxek 1959an dioskunez, Juan Jose Munita Gipuzkoako Diputazioaren artxibozainak honela katalogatu zuen Aizkibelen liburutegia:

... consta de 1.459 obras en 3.477 volúmenes que se dividen en 23 secciones diferentes que abarcan desde la Agricultura a la Lingüística, pasando por la Literatura, la Botánica, la Historia y la Geografía, las Ciencias Físicas y Exactas, la Medicina, las Bellas Artes, Educación, Derecho, Industria y Comercio, Artes y Oficios.

Honen garaikide dugu Jean-Henri Burgaud des Marets (1806-1873), filologo frantziarra. Euskararen eraginez hurbildu zen euskal kulturara eta bere heriotzan egin zen bibliotekako katalogoan⁵ hizkuntzaka banatutako 10 sailetan 2.275 liburutik, 293 «Langue basque» arloari dagozkie. Horiatariko gehienak Londresko British Library-n gordetzen dira egun.⁶

⁵ *Bibliothèque patois de M. Burgaud des Marets: livres rares et précieux la plupart avec reliure de Capé et de Trautz-Bauzonnet...*, Paris, Maisonneuve et Cie., 1873.

⁶ Ikus baita: West, Geoffrey (2001): «Los fondos vascos de la British Library: los libros que fueron de Henry Burgaud des Marets», *Sancho el Sabio. Revista de cultura e investigación vasca* 14, 229-236.

Giro erromantikoari esker, euskarak erakutsi duen tiradizoagatik, bibliofiloek liburutegitxoak egitera behartuta ikusi zuten bere burua lanerako. Horrela: Bonaparte printzea, W.J. van Eys, E.S. Dodgson, edo Vinson. Lacombe ere aberastu zuen berea, agian Euskaltzaindiarentzako bilduz Azkueren gomendioz. Julio Urkixo da beste bat. Honek 1917an aitortzen dio Odon Apraizi berak dauzkan 10.000 liburuetatik 4.000 bat euskal bibliografian sartzekoak liratekeela.

Labur: bi arrazoi tarteko osatu zituzten euren liburutegiak: bibliofilo zirelako, eta biblioteka publikorik ez egotean lanerako behar zituzten materialak erosi beste erremediorik ez zutelako.

Lehen liburutegi instituzionalak, erakunde publiko zein pribatuetaoak, denetarikoak ziren gaien aldetik, ez bereziki euskaldunak. Are gehiago: euskal tematikak ez zuen bere txokorik ere. Liburutegi berezituak XIX. mendearen bukaera aldera eskatzen dira. Eta geroago bakarrik, euskal biblioteka publikoa. Oker ez banago, XX. mendearen bigarren hamarkadan agertzen da proposamen hau lehen aldiz.

Liburutegi instituzionalek liburuak jaso desamortizazio ondoren jaso dituzte, erakunde erlijiosoetakoak aurrena eta gero bilduma partikularrenak: Sagarminga Bizkaiko Aldundiaren bibliotekan, Mandasko Dukea Donostiako munizipalean, Aizkibel Gipuzkoako Aldundikoan, esaterako.

Laburbilduz, euskal gaiaren eboluzio lerroa liburutegietan honela ageri zaigu: 1) aurrena sakabanatua dago, 2) gero txoko batean, eta 3) loraldian eskatzen dena da euskal gaiarekin liburutegi publikoa egitea, hau da, euskal biblioteka, biblioteka nazionala, edo Tomas Etxebarriak zioen liburutegi etnikoa.

2.2. Eusko Pizkundera 1: XIX. mendea

Luze xamarra da, baina oso gustukoa izan dut aspalditxo honetan Eusko Pizkundearen lehen aldiaz Guadalupe Rubio Urkiak egiten duen azal-

pena.⁷ Euskal ondare bibliografikoaz hitzaldi mamitsua eman zuen 2003an:

La supresión de los Fueros en 1876 cae cual «rayo de piedra sobre la torre» custodia del pueblo vasco hendiendo en dos su alma, como la muerte de Milia de Lastur, y provocando en el seno de la sociedad vasca una conmoción que la firma remedada del Concierto Económico en 1878 no consigue calmar. El mismo año de 1876, el Señorío de Bizkaia aprueba en Junta General el establecimiento de una cátedra de lengua vasca y la constitución de una comisión bibliográfica vascongada, cuyo objeto y misión sea inquirir, recoger, ordenar y clasificar libros, códices y papeles útiles o convenientes para el esclarecimiento de nuestra historia y orígenes y fundamento de nuestro derecho, acudiendo hasta donde sea dable y utilizando, en la medida de lo posible y de los recursos que se asignen a esta obra meritoria, los tesoros que puedan existir en las Bibliotecas y Archivos nacionales y extranjeros.

La pérdida de la inocencia histórica agudiza, pues, más aun la conciencia identitaria del pueblo vasco, que rompe su largo silencio para afirmar a lo Alonso Quijano «yo sé quién soy» en las publicaciones periódicas con colaboraciones relacionadas con la legislación, la lengua, las costumbres, y la historia del país que sustentan en esa década de 1870-1880 el llamado «Renacimiento cultural vasco», destacando de entre ellas *Euskal-Erria*, fundada en 1880 por José Manterola, cuya biblioteca completa habría de adquirir para la suya Julio de Urquijo, y en cierto sentido precursora de la *Revista Internacional de Estudios Vascos*. Paralelamente se ha incrementado la producción de obra científica y literaria relativa a dichos temas así como las publicaciones en vascuence, que con el interés creciente en los estudios vascos, las reediciones y reimpressiones de obra antigua y el aumento de los fondos en las bibliotecas, reclaman cierta ordenación bibliográfica especializada.

⁷ Rubio Urkia, Guadalupe (2005): «El Patrimonio Bibliográfico Vasco», in: *I Seminario sobre Patrimonio Bibliográfico Vasco*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Sancho el Sabio Fundazioa, 11-107.

XIX. mendearen azken laurdenean hiru bibliografo aipatzen dira beti: Angel Allendesalazar, Julien Vinson eta Genaro Sorarrain. Sorarrainen lana ez da horrenbeste famatzen, baina beste biena bai. Allendesalazar generalista da, Vinsonena linguistikoa.

Angel Allendesalazarren *Biblioteca del bascófilo*⁸ da Jose Antonio Arana-
ren iritzian «lehen euskal bibliografia sistematikoa». Rubio Urkiak dio: «con la publicación de la *Biblioteca del bascófilo* en 1887 se sientan las bases de los estudios bibliográficos vascos, propiamente dichos». Hauxe da liburu honen balio erantsia.

Genaro Sorarrainen *Catálogo general cronológico de obras euskaras*, 1891koa, hasieran bere erabilera pribaturako aurkibidea zen, liburutegian zituen obren aurkibidea. Allendesalazar eta Vinsonen lanak erantsi zituen gero. Eta horrela hartu zuen katalogo itxura eta argitara ematera ausartu zen. Inprimatuak bakarrik aintzat hartuz, eskuizkribuak ez ditu jasotzen.

⁸ Arana Martija, Jose Antonio (1987): «Angel Allendesalazar-en 'Biblioteca del Bascófilo' katalogoaren mendeurrena», *Euskera* 32/2, 399-406.

Julien Vinsonen *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, bere osagarri eta eranskinekin 1891 eta 1898 artean argitara emana, izenburuak dioten bezala euskarazko obren bibliografia da. Ez nolanhikoa; egia esan, Rubio Urkiaren ustetan, «representa el impulso definitivo a los estudios bibliográficos de la lengua vasca, y a la difusión de la creación literaria en vascuence».

Angel Allendesalazar (1854-1885)

Pertsonaia bitxia da Angel Allendesalazar lumotarra. 1854an Lumoko lurraldean jaio zen, Alegria jauregian. Ez zuen amore eman Lumo Gernikarekin bateratu arte 1882an, elizatea uriarekin.

Gazterik joan zen Madrila, Zuzenbide karrera egitera. Hogei urterekin amaitu zuen, eta Filosofia eta Letrak egiten ari zen bitartean hasi zen euskal bibliografiaren fitxak osatzen. *Biblioteca del bascófilo* 21 urterekin burutua zuen. Oso gazterik hil zen, 30 urterekin. Espainiako Diputatuen Kongresuan idazkari izan zen eta Madrileko Unibertsitatean Geografia eta Historia saileko katedraduna. Politikan ere jardun zuen.

1876an Espainiako Biblioteka Nazionaleko lehiaketa bibliografikora aurkeztu zituen bi obra: *Escritores bascongados (Ensayo de una recopilación de datos biográficos y bibliográficos referentes a los escritores de las Provincias de Vizcaya, Guipúzcoa y Alava)* eta *Biblioteca del bascófilo (Ensayo de un catálogo general, sistemático y crítico de las obras impresas y manuscritas referentes al país y al pueblo bascongado)*. Ez zuen saririk lortu.

Hurrengo urtean, 1877, Laurac bat bezala aurkeztu zuen bigarrena, *Biblioteca del bascófilo*, hobetua, eta oraingoan bai, orain irabazi egin zuen, «repertorio sumamente útil» bezala baloratu zutelarik.

Lanaren argitalpenarekin ez zuen zortetik izan. Ez bakarrik bizi zen artean ezin izan zuelako editatu. Baizik eta, batez ere, berak landua zuen bezala ez zelako atera. Izan ere, saria jaso ondoren ere, informazioa biltzen eta lantzen segitu zuen Angelek, baina argitaratzeko orduan bere anaia Manuelek ez zituen sartu azken ordukoak. Atera zenak 2.207 fitxa ditu, 488 orrial-

de. Angelen semea zen Juanek zioenez, 200dik gora fitxa gehiago bazituen 1877tik 1885era bildutakoak.

65 orriko sarrera luzea idatzi zuen autoreak. Ideia hauek azpimarratuko nituzke:

- Euskal Bibliotekaren eratzea proposatzen du.
- Lau katalogo nagusitan banatuko litzateke Biblioteka: 1) euskal gaiak; 2) euskal autoreak; 3) euskarazko lanak; 4) euskal probintzietan inprimatuak.

Lauretatik zein da bere ustetan sail garrantzitsuena?

Euskal gaia lantzen duen sailak luke lehentasuna. Zergatik? Euskal Herriak bere burua ezagutzera eman behar duelako. Honela dio hitzez hitz:

lo que más necesita el país euskaro es que se le conozca [...], y decimos que las Provincias Bascongadas necesitan ser conocidas, porque, en verdad, parece imposible que en el resto de España haya una ignorancia tan crasa, tan absoluta de su historia, de su lengua, de su legislación y hasta de su situación geográfica. ¿Para qué hemos de amontonar aquí citas de los dislates estampados últimamente en las publicaciones periódicas y cuyo número es superior a toda exageración?

Bidenabar esan Rubio Urkiak ahoan bilorik gabe baieztatzen duela gaur egungo egoera ez dela oso desberdina, Espainiak euskal kulturaz duen ezjakinkeriarri buruz.

Nola lortu Bibliotekaren helburua?

Orain arte deus gutxi egin dutela erakundeek esan ondoren, desio hau azaltzen du:

[que] las Diputaciones de las cuatro Provincias, poniéndose de acuerdo, formaran una Biblioteca en que se reunieran todas las obras bascongadas por su asunto, por su autor, por su lengua o por el lugar en que fueron impresas.

Egia ala gezurra, hor nonbait irakurri dut diputazioen arteko elkarlana honela planteatzea berria dela, nobedoso. Allendesalazar al da lehena? Li-

burutegiaz esango nuke baietz, euskal liburuen edizioak eskatuz Ramon Ortiz de Zarate (1817-1883) izan zen lau diputazioen elkarlaneko eskariaren aintzindari, gainera, urrunago joan zen Ipar Euskal Herriaren aipua eginez:

... proyecto de formar una sola asociación para la publicación de libros vascongados [...] haciéndola extensiva á las cuatro ramas de la familia euskara española, aún cuando tampoco nos pesara que comprendiera tambien la quinta rama vasco-francesa que habita la otra falda de los Pirineos.⁹

Jose Antonio Aranak Allendesalazar, Angel, aztertzen duelarik, aipatzen du Gernikan bibliografoen kontzentrazioa, pilaketa edo dena delako bat badagoela egon: Angel Allendesalazar hau, bere semea Juan (1882-1938), Juan Ruiz Larrinaga frantziskotarra (1876-1954), hirurak Gernikan jaiok; ondoren Karmelo Etxegarai azpeitiarra (1865-1925) eta Florencio Amador Carrandi gasteiztarra (1888-1963) aipatzen ditu, Gernikan bizi izan zirenez. Jose Antonio Arana bera aipatuko nuke nik, Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekako buru urtetan izateaz gainera hainbat lan egin duena bibliografian eta bibliografoez. Eta gustatuko litzaidake, ama gernikarra duen/zuen forutarra izanik, neu ere taldera sartzea. Pentsatu beharko dugu Triñeko San Gregorioren bedekazioaren bat duela ingurune honek, Azkueren eta Jon Bilbaoren amak ere mundakarrak izan zirenez. San Gregorio hau lau aita santurakin izan zen Vatikanoko bibliotekari. Triñe Gaitoka auzoko ermita dugu, eta paraje zoragarria, Urdaibai osoa azpian hartzen duen taldea.

Julien Vinson (1843-1926)

Julien Vinson baso zaindari edo inspektore gisa etorri zen Baionara 1866an. Bi urte geroago hasia zen euskarari buruz idazten Frantziako aldi-zkarietan, informazio bibliografikoak ere emanez. Euskal Herriaz erruz idatzi zuen, historiaz, folkloreak, hizkuntzaz, baina gehien bibliografia interesatu zitzaion. 1891n Parisen argitaratu zuen *Essai d'une bibliographie de la langue*

⁹ Ikus: Ortiz de Zarate, Ramon (1870): «Biblioteca vasco-navarra», *Semanario Católico Vasco Navarro*, 1870-02-18.

basque, eta 1898an osagarriak eta eranskinak atereaz aberastu zuen euskal bibliografia.

Kontu jakina da hil zenean informazio gehiago utzi zuela bilduta baina publikatu gabe. Julio Urkixok kontatzen du asko lagundu ziola berak, fitxak bidali eta bidali. Urkixok Odon Apraizi aitortzen dio tentatuta egon zela euskal bibliografiari ekiteko, baina bertan behera utzi zuela Vinsoni eman ziolako informazioa (1917-02-08):

En su tiempo proyecté publicar una bibliografía Vasca, pero hoy desisto de realizar mis propósitos por tener empezados otros trabajos. He comunicado muchos datos a M. Vinson, quien debía incluirlos en su nuevo suplemento. ¿Llegará a ver la luz pública? Lo dudo, pues visité al Bibliógrafo francés en París, hace 20 días, y está casi ciego!

Euskararen bibliografiar arduratu zen Julien Vinson ia 60 urtez. Honen ekarpena biziki estimu handitan dute bai Julio Urkixok eta bai Georges Lacombe:

En resumen, y no obstante algunas de sus opiniones que no compartimos, hay que reconocer que el sabio francés fue uno de los autores que más contribuyeron al progreso de nuestros estudios, a los que dedicó durante cerca de 60 años, con paciencia de benedictino.¹⁰

Georges Lacombe jaunak: «Personne n'a rendu autant de services que Julien Vinson à la bibliographie de la langue basque».¹¹

Genaro Sorarrain (1828-1898)

Genaro Sorarrainek *Catálogo de obras euskaras* liburua Bartzelonan argitaratu zuen; 1891ko data agertzen da azalean, baina, Jose Antonio Aranak dioenez, 1898 arte ez zen kaleratu. Denak ez badira liburu gehienak jada Allendesalazarrek eta Vinsonnek zerrendatuak dira.

¹⁰ Urkixo, Julio (1927): «Julien Vinson (1843-1926)», *RIEV*, 1927, 217-224.

¹¹ Lacombe, Georges (1936): «Les travaux bibliographiques basques de Julien Vinson depuis 1898», *RIEV*, 1936, 73-76.

Liburuaren sarreran Sorarrainek berak aitortzen duenez, ambizio gutxiko liburua da jatorrian. Beretzako egindako aurkibidea, besterik gabe. Katalogoak bere biblioteka partikularra du oinarrian. Liburutegian euskaraz argitara emandako guztia biltzea amestu zuen. Goiz konturatu zen ezina zela lan bibliografikoak falta zirelako. Horrela jo zuen bibliografia osatzera. Horrela, bada, katalogoan sartu zituen, bai bere liburutegiko liburuen fitxak eta baita ere berak berariaz han eta hemen bildu zituenak, aitortzen duenez, bereziki Allendesalazar eta Vinsonen lanez baliatuz. Liburu inprimatuak baka-rik biltzen ditu, ez eskuizkribuak, eta osoki eta ia osoki euskal gaiaz edo euskaraz ari direnak.

3. Eusko pizkundera 2: XX. mendea

3.1. Bibliografiaren egunsentia

Halaxe ulertzen dute garai honetako zenbait protagonistek beren egitekoa, gauaren ondoko egunsentia, ilunetik argira doan ueña. Tomas Etxebarriaren ikuspegia da hau: «halagador período de aurora».

Beste batzuentzat lehendik hona dagoen aldaketa errotikoagoa da, jauzi kualitatiboa batzuentzat, haustura besteentzat. Hori da garaiko espiritua. Orain egin nahi dena beste tamaina batekoa da, berria eta diferentea. Hain zuzen ere horixe da Pizkundera, Errenazimendua.

Aurreko aldia baloratzeko orduan, berriz diogu, alde handia dago batetik bestera. Segun eta autorea.

Sotak adierazten duenez, exajeratuta, ia zakarrontzira botatzekoa da aurreko guztia. Tomas Etxebarriak, aldiz, ordukoak eta oraingoak arnasaldi berean aipatzen ditu, denak bateratsu, hausturarik gabe: batetik, Allendesalazar, Sorarrain, Vinson; eta bestetik, Juan Allendesalazar, Dario Areitio, Fernando Quadra Salcedo, Federico Gredilla, Jose Zalba, Karmelo Etxegarai.

Pizkundera, jakina da, ez da liburuen mundura mugatzen, ezta gutxiago ere. Aldi berean Euskal Unibertsitatea eskatzen eta lantzen da, Euskal Biblioteka, Euskaltzaindia, Eusko Ikaskuntza, Museo Arkeologikoa eta Pinturakoa...

Hona haustura edo gainditze hori, egitasmo bibliografikoei dagokienez, oraingo protagonisten esalditan nola adierazten den:

- Quadra Salcedok Odon Apraizi (1915-12-02):

Sobre ello [Euskal Bibliografia] no hay nada hecho porque lo de Allendesalazar y lo de Vinson es fragmentario y de un criterio pobre.

- Ramon Sota eta Egileorren mozioa (1917-09-04):

[Bibliografian] hasta ahora lo que se ha hecho es casi nada y para la nueva labor es necesario comenzar con planes y orientaciones modernas.

Las pequeñas Bibliografías de Allendesalazar, Vinson y Sorarrain nada resuelven, pudiendo tan solo considerarse como ensayos y balbucientes palabras de una obra magna que está por realizarse.

Las dos mil obras de Allendesalazar, otras tantas numeradas por Sorarrain y un millar catalogado por Vinson, no resuelven los problemas suscitados justamente en torno de la lengua, la raza y las instituciones, cada vez más interesantes de los vascos.

Aunque tales ensayos tengan juicios críticos estimables sobre todo el de Vinson, no podemos sino confesar que son de segunda y aún de tercera mano las noticias que se nos dan de los libros catalogados, originándose con esto la falta de exactitud y la vacilación de afirmaciones y por consiguiente la falta de valoración crítica en los volúmenes que al lector se le van presentando.

- Odon Apraizek (*Ateneo*, 1916) honela baloratzen du:

¿Pero es que nada se ha hecho en este campo? Se ha hecho algo, bastante. Pero he aquí que lo que con un poco más de esfuerzo sería admirable, resulta actualmente perfectamente inadecuado y casi inútil. [...]

[*Biblioteca del bascófilo*] representa un laudable esfuerzo, a pesar de sus considerables deficiencias, de las que no podemos ocuparnos detalladamente sin injusticia [...]. Prescindiendo de omisiones de detalle advertiremos que en general, no se ocupa de lo referente al país vasco ultrapirenáico, que por tantos conceptos se ofrece al erudito formando un todo inseparable con el «Laurac Bat»; que el as-

pecto filológico está muy pobremente representado, vacío que se propuso llenar Mr. Vinson; y recordaremos también que de los tres objetos que él mismo señala a la Bibliografía Vasca (obras de asunto vasco, de autor vasco y de imprenta vasca) sólo se propuso en su «Biblioteca» atender al primero, que es, por ahora, el que más nos interesa también a nosotros. [...]

Por último, el Sr. Allendesalazar no estudia, sino muy someramente, una forma de publicación que adquiere cada día más importancia, equiparándose con la del libro: la revista. [...]

Y el estado del problema no ha variado en general desde la publicación de la «Biblioteca del Bascófilo». En 1891 se publicó otra obra cuyo autor se limita principalmente a aprovechar lo más saliente de la de Allendesalazar y parte de la de Vinson [...]. La obra de Sorraín no tiende a ser completa, pues a pesar de abarcar mayor número de años y de aspectos contiene 513 notas bibliográficas menos que la de Allendesalazar. Prescinde también de los trabajos insertos en revistas y de toda clasificación por materias, por lo cual necesitaría una reforma aunque fuese completa en los demás aspectos. Ya hemos dicho que no pretende serlo; es una bibliografía de *amateur* según su mismo autor declara en las palabras de la portada que hemos copiado. [...]

Vinson:

En el aspecto lingüístico la bibliografía vasca presenta un grado de mayor avance que en los demás. Por eso tratamos de él distinta y especialmente. Con la publicación de Mr. Vinson y los trabajos bibliográficos del mismo autor, queda recogida una cantidad bastante completa de datos referentes a la lengua vasca. Pero la multiplicidad de trabajos fragmentarios, que mutuamente se completan, pero que no forman un todo orgánico, hace que la obra de Vinson sea prácticamente punto menos que inconsultable.

- Tomas Etxebarriaren ikuspegia (1919) desberdina da, positiboagoa; poetikoagoa behintzat:

¿Cómo nos hallamos a la hora presente en el país vasco, con respecto a la bibliografía, en orden al inventario de nuestra riqueza li-

braria, relativamente al debe y haber de nuestro balance cultural o sabio? Yo diría que en halagador período de aurora que promete hermoso y no lejano sol de envidiables realidades.

3.2. Herri baten bibliografia egiten

Eragile kulturalak

Eragileen artean denetarik badago ere, bibliofiloak ere bai, badute ezau-garri bat elkarrekin: herri edo kultura baten alde ari dira, kontzienteki. Bibliografiaren bidez herri baten memoria berreskuratu nahi dute; Euskal Herriaren ondarea jagon nahi dute. Hori bai, baina xedeak ez dira hor agortzen, gero ikusiko dugunez: bibliografia beharrezkotzat dute errebindikatzan duten unibertsitaterako, zientziarako; kanpokoei euskal kultura «erakusteko» nahi dute; maisetzailerei «euskal egia» argitzeko ere bai. Dimentsio kulturala du bibliografiagintzak. Kulturala, eta politikoa.

Esan liteke beti halatsu izan dela. Muratoriren obretan bertan sumatzen da hori –bera da bibliografia modernoaren aitagoia–, horren kontzientzia italianista nazionala nabaria baita, Ilustrazioan jada. Motibazioaren eta helburuen zabaltasun kultural-politiko abertzalea are nabariagoa da Alemaniako Eskola Historikoan (Niebuhr, Grimm anaiak, Savigny, Ranke, Droysen, etab.), horrek ezarri baititu zientzia eta metodologia historiko modernoaren oinarriak, gero Europa osoan onartu izan direnak. Zorroztasunezko ikerketa historiko objektiboa bilatzen da, historia erromantiko edo narratiboaren aurka, eta hori ezin da dokumentuetan baino oinarritu. Zientziaren eta objektibotasunaren aurrebaldintza, hortaz, materialaren bilketa bibliografikoa eta horren haztapen kritikoa da. Albora utzita orain historiagintzaren teoriko eta maisu aleman handiak, gogora dezagun nola XIX. mendean «Monumenta Germaniae Historica» bilduma erraldoia sortu den (Vom Stein Baroiak bultzaturik hain zuzen!), beste historia nazionalentzat eredu izan dena. Eta gogora dezagun bilduma horretako liburu bakoitzak goiburu hau daramala: «Sanctus amor patriae dat animum».

Berriz diogu: zerikusi gutxi dute Errenazimendu edo Pizkundeko eragile hauek erromantizismo garaian euskal mundura hurbildu ziren kanpotarrekin. Egoki azaltzen du belaunaldi honen ezaugarria Jurgi Kintanak, beste alor batean bada ere: eraginkortasuna bilatzen dute, gauzak egitea, proiektuak mamitzea. Esan daiteke, erromantikoak «afektiboak» zirela eta hauek «efektiboak», positibistak.

Tartean ez dira faltako liburuzale huts edo bibliofilo soilak, bai, baina gehiago dira bestelako profilak: irakasle, kultura zale, euskaltzale, eragile, boluntario, eta... politikariak.

Bai Quadrak eta bai Apraizek landa lana planteatzen dutenean, hau da, informazioa jasotzea, ez dute soilki profesionalen edo erudituen lan bezala planteatzen. Boluntarioena da, mundu osoari ematen zaio aukera parte har dezan; are gehiago: parte hartzeko eskatu egiten da publikoki.

Urte hauetan Bizkaiko Diputazioak izan duen jokamoldea guztien gaine-tik nabarmentzekoa da. Berari zor zaio neurri batean, ez berari bakarrik bistan da, Euskaltzaindiaren sorrera, esate baterako. Asmatu zuen gizarteko gurariak eta asmoak, landuak edo erdi landuak, lagundu eta bultzatzen. Ez ahaztu Euskaltzaindiak esker onez bileratokitizat Bilbo aukeratu zuela. Esker ona zergatik? Akademiaren sorrera gauzatzeko erabaki irmoak hartu zituelako; eta, horrela, *Euskera* aldizkariko kronikagileak zioen bezala, partikularren eskuetan mehe eta argala zen proiektua indartsu bihurtu zen erakundearen jarrera positiboari esker. Bibliotekaren kasuan ere jarrera aktiboa du Diputazioak, baina proiektuak ez zuen aurrera egin ahal izan Oñatin.

Bide batez esan, bibliografia lanetan zebiltzan bi, bi behintzat, euskaltzain izango zirela, lehen orduko euskaltzain urgazle: Odon Apraiz eta Luis Gonzalez Etxabarri, 1919an hautatuak biak. Odon Apraizek, gainera, Euskaltzaindiak bekak emanda Linguistika ikasten jardun zuen Parisen eta Zuri-chen. 1968an euskaltzain ohorezko izendatu zuen Euskaltzaindiak. Gonzalez Etxabarrik, EGIkoa bera, oso gazterik ihes egin beharra izan zuen, Primo de Riveraren diktadurapean, bi liburu euskaraz idatzita. Argentinan bizi izan da, *La Nación*-eko kazetari ogibidez. Euskal lanetan Aizkibel'dar Bingen sinatzen zuen.

Ondare bibliografikoa biltzeaz harago

Bibliografia edo biblioteka nazional guztien lehen xedea ondarea biltzea eta belaunaldi berrietara helaraztea da, memoria historikoa bermatze aldera.

Pizkundean ere hala da hori. Baina bestelako helbururik ere badute Pizkundeko bibliografoek. Euskal nortasuna babesteko eta garatzeko lanabes egokiak dira dokumentuak, ikusten denez. 1876an foruak galdua, alderdi kulturaletan oinarritzea bilatzen da, historian, folklorean, hizkuntzan, gizarte ereduan. Alderdi horien azterketak indar nabarmena hartzen du. Euskal nortasunaren ezaugarri propioak markatzen dira alde guztietatik. Joera hori indartu besterik ez du egingo abertzaletasunak.

Bibliografoek aurrez aurre ikusten dutena isiltasun dokumentala da, eta hori ez denean ezjakinkeria, manipulazioa, gezurra. Euskal Herri diferentziatu izatea dago jokoan, berezitasun kulturalaren legitimitatea. Fronteko ukoari erantzun nahi diote. Azken batean konfrontazio politikoa da nagusi urte horietan. Baina bibliografoek politikoki barik kulturalki erantzun nahi diote ukoari. Atentzioa ematen du zenbateko fedea duten dokumentuan, liburuan, kulturaren. Ematen du dokumentuak argitzen duen egia besterik gabe zabalduko dela: «bonum diffusivum sui», bestelako bul-tzadarik gabe, propaganda gabe, euskal nortasunaren aldeko argudioek bere bidea egingo luketela, arerioa konbentzitzeraino. Egunak ez du bada gaua argitzen?

Bibliografia lanetan murgildu diren guztiengan aurkitzen dira hala-mo-
duzko ideiak. Bat edo beste aipatuko dut.

Angel Allendesalazar euskal gaiekiko Espainiako ezjakinkeria orokorraz kexatzen da. Guadalupe Rubio Urkiak, Allendesalazar aipatzean, nabarmen-tzen du gaur ez dela desberdin:

Desafortunadamente, se mantiene incólume el panorama que inspiró entonces al primero [Allendesalazar] su reflexión sobre lo que se conoce el País Vasco, y que puede suscribirse hoy de la cruz a la firma: «En verdad, parece imposible que en el resto de España haya una ignorancia tan crasa, tan absoluta de su historia, de su lengua, de su legislación». De su cultura, en una palabra.

Angel Allendesalazarren Juan semeak dio bibliografiarekin helburu bikoitza zuela aitak: euskal kultura defenditzeko herritarrei arma eskaintzea eta aldi berean kultura berrindartzea: «una guía de los escritos que habían de servirles para la defensa y restauración de la tierra vasca, [...] a la restauración espiritual de nuestro pueblo había de servirles de cimientos».

Ramon Sotak Simancasko artxibategiko burua salatzen du dokumentuak faltutzeagatik, hain zuzen ere Euskal Herriaren independentziaren aldeko argudioak ahultzeko, dio hitzez hitz. Horra berriz ere dokumentuaren indarra.

Pizkundeko bibliografoa sinetsita dago dokumentuak, liburuak, kulturak, baretasuna, zentzua, bakea dakarrela garaiko gizarte tenkatuan. Dokumentuak egia dio, eta egiak bere bidea egingo du. Dokumentua da Salomon berria, biblioteka, egiazko eta gezurrezko jarrerak banatzen dituen epaile zuzena. Harrigarria gertatzen da gaur Tomas Etxebarria batek dokumentuan duen fedea. Honela dio Oñatin irakurri zuen txostenean:

Someter nuestras contiendas y diferencias al tribunal inapelable de un Salomon que decida sobre la partición o la entrega total de la criatura. Ahora bien; ese rey sabio que, difunto y todo, puede todavía dirimir nuestros pleitos, es la Biblioteca Vasca, con sus textos de lengua, sus pruebas de historia, sus aforismos de derecho, sus ejecutorias de heráldica, sus leyes de contratación, sus tratamientos de hidalguía; en una palabra, con el documento integral y vivo de nuestra existencia toda.

Bistan da Pizkundeko bibliografoak ez direla bibliofilo soil, eta bai bere herriaren garapen kulturaleran diharduten eragileak.

3.3. Asmoak eta egitasmoak

Gutumetan barrena

Daukagun lehen berria Fernando Quadrak Salcedok 1915eko abenduaren 2an Odon Apraizi zuzendutako gutunekoa da. Quadrak urte horretan *Los Vascos del Renacimiento. Trátase de lo que hicieron en el Sacrosanto y ecuménico*

Concilio Tridentino (1915) lana argitaratua zuen; Apraiz, anaia Angelen bidez, berarekin harremanetan jartzen da paleografia ikasketetarako behar zituen euskal orientalista baten idazketa cuneiformearen argibideak eskatuz.

Apraiz orduan Madrilen zegoen, unibertsitatean. Odonek 20 urte zituen eta Quadrak 26. Zein baino zein gazteago. Quadrak Zuzenbide karrerako lizentzia bukatua zuen eta hurrengo urtean aterako zuen doktoretza eta Ateneoko *Idearium* aldizkaria sortuko.

Erantzunean, Quadrak, eskatutako informazioaren gain, jakinik euskal ikasketetan zebilela Odon ere, proiektu batez hitz egiten dio: «La Bibliografía Vasca, pasando á otra cosa, es punto de mayor interés si cabe. El Ateneo de Bilbao de que soy socio tiene entre sus planes el de la formación de la Bibliografía Vasca». Eta bere ikuspegia ematen dio bilketaz:

Sobre ello no hay nada hecho porque lo de Allendesalazar y lo de Vinson es fragmentario y de un criterio pobre. Es cosa que hay que hacer pronto y bien. *La base de esta bibliografía será el concurso de todos los vascos que tengan noticia de las obras escritas por vascos y obras que hablen de lo vasco.*

Geuk azpimarratu dugu azken esaldia, hor baitago egitismo honen muina.

Alde batetik, elkarlanean burutu behar den egitasmoa planteatzen du, esku hartu nahi duten guztien artean. Ez da, hortaz, arestian aipatu bezala, aditu edo eruditu zenbaiten arteko lana soilki edo eskusiboki. Modu adierazgarrian bukatzen du gutuna, bibliografiatik harago joanez: «Unámonos todos los vascos en el renacimiento del país».

Beste aldetik, jaso behar diren obrak ez dira euskaraz idatzitakoak soilki edo bereziki, baizik eta euskaldunek edo euskal herritarrek idatzi dituztenak, eta hauekin batera biltzekoa da euskaldunei buruz idatzi den guztia ere.

Hurrengo bi urteetan gaiaren inguruan gurutzatzen dituzten gutunetan argi ikusten da zein den Quadraren ikuspegia euskal bibliografiaz; Gaskueri kritika eginez 1915eko abenduan bertan esaten dio Apraizi: «le guía [Gaskueri] un error capital, un silogismo destructor. 'El pueblo vasco debía haber sido así, no ha sido así, luego no ha existido'. Esto refiriéndose a las bellas artes. En la premisa hacen entrar en que el pueblo vasco debiera haberse

manifestado solo en vascuence...». «Es premisa arbitraria», dio segidan eta honela osatzen du: «El núcleo de este pueblo habla vasco, su enorme importancia diplomática le hace usar lenguas romances». Enkarterrietako semea izanik, euskalduntasunaren esparrua euskaratik at zabaltzen zuen.

Odon Apraizek interes handia agertzen du proiektuan: «para el proyecto de Bibliografía Vasca, mi mayor interés», esaten dio. Baina jakinean da beste erakunde batek ere antzeko asmoetan diharduela, nahiz eta informazio zehatzik izan ez. Gutun bat jaso zutela gaiari lotua, baina ez dela ziur zeinena, «Estudios Vascos»-ena izan ote zitekeen. Quadrak ere jakin badaiki Ateneoan 1914an aurkeztutako euskal bibliografiako proiektuaren berri zabaldu dela Bilbo aldean, eta, Jabier Gortazar Euzko Gaztediko sortzailea zenaren kontra agertuz, esaten dio: «Gortazar es posible intente algo; pero es que algunos señores lo desfloran todo sin hacer un solo ramo de flores. Le niego a Gortazar como a todo el partido nacionalista competencia para esta empresa bibliográfica. No basta ser hombres de buena voluntad». Ateneoaren beraren proiektua dela-eta, urtebete pasa martxan jarria zela gogoratzen dio. Ateneoko proiektuan Segundo Ispizua, Luis Zulueta eta beste historiagile ezagunak dagoeneko lanean daude.

Quadragen gutun hau, 1915eko abenduaren 25ekoa, Apraizi zuzendua da, baina ez Odoni, Angel anaiari baizik. Zergatik? Odon abertzalea zela bazekielako akaso?

Ez da erraz jakiten Quadra zerk haserretu zuen gehiago: 1) alderdi politiko baten esku sartzeak; 2) gaitasun gutxikoak izateak; 3) protagonismoa kentzearen arriskuak edo beldurrak.

Egia da, egia denez, Quadra ez dela abertzalea, ezta hurrik eman ere. Baina bai euskal herritar sutsua.

Egia da, baita ere, Ateneoa jada 1914tik ari dela lanean. Ez dakit lehena-go hasita ala ez, baina Apraiz ere horretan ari da Madrilera Euzko-Etxean.

Eta egia da, azkenik, gidaritzaren gaia soluzionatu gabe zegoela.

Odon Apraizek ere kezka moduan bizi du gidaritzaren arazo hori, bati eta besteari aipatzen baitio batzorde gidari bat antolatu behar dela, sakabanake-

ta ekiditeko. 1917ko otsailean Julio Urkixori zuzenduta dio arazoa ez dela gidaritzatza zeinena den, baizik eta batzorde gidariaren kualifikazioa, eta horretan nahi du Urkixoren laguntza:

De quien quiera que sea la iniciativa lo necesario es que la comisión se integre por pros. elem.s [sic.: personas, elementos interpreta daiteke] de valía reconocida, que resuelvan en definitiva esta cuestión en la cual espero que a pesar de sus otras ocupaciones no nos negará usted su indispensable concurso, por lo menos en la orientación general y en la resolución en último término de las dudas que pudieran surgir.

Esan dugu Quadra ez zela abertzale euskalduna baina bai euskal herritar sutsua. Adierazgarria da nola erreakzionatzen duen 1931n «minoría vasconavarra»-ren defentsan, herrikide bai baina gogaide ez izanik ere. Liburu bat idazten du izenburu honekin: *¡Cavernícolas, cavernícolas! Defensa de la obra de los vascos*.¹² Kobazulotarrak ez dira euskaldunak, behingoz, espainiarrak baizik! Xavier de Azcoitia gisa sinatu zuen. Hona pasarte esanguratsu bat; honela hasten da:

Con notoria injusticia se ha llamado a los vascos en el seno de las Cortes Constituyentes, peyorativamente, cavernícolas. Principalmente iban dirigidos estos ataques [...] a la minorías agraria y vasconavarra. Los componentes de éstas, rechazaron indignados tales desacompasados gritos y [...] no dejaron de contestar, siquiera fuera pasajeraamente, en sucesivos discursos a la imputación que suponía apellidar gente de las cavernas a aquellos precisamente que salieron de ellas antes que nadie, para quitar en esta tierra ibérica, y aun en todo Europa y América, los anillos nasales a pueblos oprimidos en su ignorancia o en su esclavitud.

Eta honela bukatzen du:

Sois cavernícolas, pero podéis aún redimiros; que el anillo se traslade de la ternilla al meñique os desea Xavier de Azcoitia.

Abertzale espainiar batek esateko ez dago gaizki!

¹² Azcoitia, Xavier de (1931): *¡Cavernícolas, cavernícolas! Defensa de la obra de los vascos*, Bilbo, Imprenta Mayli.

Odon Apraiz: «La Bibliografía Vasca, una labor necesaria»¹³

1916ko abenduan Odon Apraizek artikulu bat argitaratzen du *Ateneo*-n, Gasteizko Erret Ateneoaren agerkari ofizialean.

Julio Urkixok idazlana eskuratzeko idazten dionean, Apraiz gazteak, 20 urte, esplikatu egiten dio nola sortu zen lana eta zertarako argitaratu zuen. Salamancan Bibliografía azterketarako aurkeztu zuen lana da. Lanari erantsi zizkion 497 liburu fitxa, Allendesalazar, Sorarrain edo Vinsonen agertzen ez direnak.

Artikuluak helburu guztiz praktikoa duela ere esaten dio, nola antolatu bilketa. Hasieran gogoeta orokor gutxi batzuk daude, lan bibliografikoa errebindikatuz Errenazimendu garaian, irakaskuntzari begira, datorkeen unibertsitateari begira. Ondorengo guztia, praktikoa da.

Labur-labur:

- Antolaketa-aren ateburuan hiru hitz agertzen dira: batasuna, elkarlana, lan banaketa; adituen elkarlana eskatzen du.
- Orain arte egin denaren hutsune nabarmenena aldizkariak ez aintzat hartu izana da. Aldizkariaren garrantzia azpimarratu egiten du: «Quizás en revistas está publicado lo más interesante que se ha escrito acerca de nuestro país en los últimos cincuenta años».
- Aldizkarietan bi informazio mota bildu behar da: Euskal Herriko hizkuntzari buruzkoa, edo historiari, legeei, arteari, eta abarri buruzkoa. Eta bestea: aldizkarietan argitaratu ohi diren ohar bibliografikoak jaso.
- Lan egituraketa bi multzotan eratzen da: batzorde zuzendaria, adituez osatua, eta hauen azpian sei-zazpi taldetxo, hiruzpalau lagunez osatuak. Batzorde zuzendariak hiru egiteko ditu: gidatu, lankideen lana osatu eta zuzendu, eta lankidetzat bilatu.
- Allendesalazarren *Biblioteca del bascófilo*-ren aurretik argitaratu ziren liburuak fitxatzea adituen kontua litzateke.

¹³ Apraiz, Odon (1916): «La Bibliografía Vasca. Una labor necesaria», *Ateneo* 36, 3-7.

- Iparraldeko bibliografia lantzeko pertsona bat behar da bilatu.
- Martxan dauden bi proiekturen berri ematen du: Ateneokoa (Quadra tartean), euskal autoreak lantzen diharduena; eta Madrileko Euzko-Etxekoa (bera tartean). Bigarren honek badu berezitasun bat, liburuaren metadatuak jaso ohi dituzte, hala nola, prezioa, Bibliografiatik Bibliotekara igarobidea egiteko.

Langloisen esaldia erabiliz bere pentsaera azaltzen du, azkenik, Apraizek: Bibliografia Biblioteka idealaren errepertorioa baizik ez dela, alegia.

Estudios Vascos

Proposamenak arrakasta du eta 1917ko urtarrilean Eduardo Urrutiaren gutuna jasotzen du Odon Apraizek, artikuluagatik zorionak emanez. Eta laguntza eskatuz: zehazki, fitxa eredia bidaltzeko eta nola bete. Euzko Gaztediren proiektuaren berri ere ematen dio: «El pasado año y en sus primeros meses empezamos este trabajo de recolección en Juventud Vasca, trabajo que tenemos algo adelantado y lo tenemos parado con motivo del fichero organizador». Hurrengo hilabeteen zehatzago adierazten dio zertan dabiltzan:

Primeramente pensamos hacer una copia de los libros que contienen Allende, Sorarrain y Vinson, una vez hecho este trabajo haremos una revisión seria de las revistas y periódicos de nuestra patria, aparte de la inspección de archivos, etc. Una vez hecho este trabajo y cuando la obra esté terminada pondremos el lugar en que se encuentren los libros a fin de facilitar trabajo a todos aquellos que quieran estudiar nuestro País. [...]

Erantzunean, Odonek elkarlana proposatzen dio aldizkarien hustuketa lanetan:

Una vez que tengamos esto podremos repartir entre varios el trabajo de examinar en las revistas sus secciones bibliográficas; luego se enviaban estas notas a la comisión central que se encargaba de completarlas, corregirlas, eliminar las repetidas, ordenarlas y disponerlas

para la impresión. Creo que este es el medio más metódico y ordenado de recoger la producción intelectual posterior a 1878 que es la fecha en que está detenida la bibliografía vasca en la obra de Alledsalazar impresa en 1887 (pues la de Sorrain es muy mediana y la de Vinson solo se ocupa del aspecto lingüístico).

Jarraian azaltzen dio berak *Ateneo* aldizkarian azaldu zuena EGIN egiten ari direnaren osagarria dela, aldizkarien hustuketa alegia. Ez ditu animatzen egin asmo duten bidetik joaten, hau da, liburuen fitxa bibliografikoak:

Para esto sí que necesitan un fichero y una ordenación sistemática rigurosa. Si quieren proseguir esta labor (que es útil, pero tan árida que nos parecía propia para ser encargada a personas subvencionadas, con arreglo a un plan de ampliación de «Estudios Vascos» del que hemos hablado J. de Gortazar, L. de Eleizalde y otros) pueden Vds. atenerse a las «Instrucciones» muy detalladas y casuísticas publicadas.

Ongi ulertzen badut, Apraizek Urrutiari esan nahi dio ez daudela aski jantzita liburuen fitxaketari heltzeko eta gai hori «nagusiekin» mintzatua duela. Luis Eleizalde Estudios Vascos elkartearen sortzaileetarikoa da.

Estudios Vascos 1915eko apirilaren 26an sortu zuten Arturo Campion, Federiko Baraibar, Eduardo Velasco, Manuel Arriandiaga eta Luis Eleizalde jaunek. Eta 1919ko otsailean itxi egin zuten, jada Oñatin Eusko Ikaskuntza edo «Sociedad de Estudios Vascos» sortua zelako. Sortzaileen gogo zaharra berrian txertatu zen, ondasun eta guzti.

Estudios Vascos, sortzaileen asmoetan, patronimia eta toponimia aztertzeko sortu bazuten ere, bere azterketa-eremua zabalduz joan zen. Likidatu zutenean hau zen egoera: Hego Euskal Herriko patronimiaren katalogazioa osorik egina, toponimiaz milaka txartel bilduta, euskal bibliografiako hiru mila fitxa eta bi musika jaialdi Bilbon antolatuak. Dokumentazioa Eusko Ikaskuntzak jaso zuen.¹⁴

¹⁴ Muxika, Gregorio (Biona, G.): «Patronimia y toponimia vasca. Disolución de Estudios Vascos de Bilbao», *Euskalerraren Alde*, 1919, IX.

Fernando Quadra Salcedo: Monumenta Bibliographica Vasca

Quadrak bere aldetik jarraitzen du lanean, eta, Apraizi idazten dionean (1917-01-04), proiektuak badu izena: «Estamos organizando en el Ateneo el *Monumenta Bibliographica Vasca*. Se ha nombrado una comisión en la cual te incluyo a tí y a Angel. Dime si aceptas». Eta *Idearium* aldizkarian ematen du proiektuaren berri zehatza. *Idearium* berak sortu zuen, bibliografia bultzatzeko. Batzordea kultura munduko pertsona esanguratsuekin osatu da: Francisco Uhagón (Marqués de Laurencin), Julio Urkixo, Ignacio Kareaga, Luis Gonzalez Etxabarri, Pedro Aguado, Juan Larrea, Dario Areitio, Ramon Olaskoaga, Segundo Ispizua, Tomas Etxebarria, Luis Lezama-Legizamon eta Karmelo Etxegarai. Beraz, proiektu bien bultzatzaileak daude batzordean. Hamabi gutzira eta Apraiz anaiekin hamalau. Ez edozein, gainera.

Quadrak *Idearium* aldizkarian idazten duen lanak «Una obra urgente en la cultura del país»¹⁵ du izena, eta Odonek Gasteizko *Ateneo*-n idatzitakoari, batzordearen izenean berak ematen dion erantzuna da. Nola dagoen antolatua Euskal Bibliografiako batzordea eta metodologikoki nola lan egiten duen, azaldu nahi dio.

Gaizki pentsatzea izango da, baina lerro artean irakurrita ematen du paumak lumajea harro zabaltzen duen bezala Quadrak erakusten diola Apraizi beraiek zertan diren. Exhibizionismotik baduela zerbait artikuluak, alegia. Baina guri balio digu, enteratu egiten baikara horrela.

Proiektuari jarri dioten izena *Monumenta Bibliographica Vasca* da. Bertan bildu nahi da, euskaraz idatzitakoaz gainera, euskal autoreek idatzia, Euskal Herriko inprimategietan argitara emana.

Sei taldetan antolatuta lan egiten dute:

1. *A taldeak* Allendesalazar, Sorarrain eta Vinsonen bibliografiak zuzendu eta osatu egin ditu.

¹⁵ Quadra Salcedo, Fernando (1917): «Una obra urgente en la cultura del país», *Idearium*, 1917.

2. *B taldeak* lau alor desberdin lantzen ditu: Bizkaiko kronikak, Oñatiko Unibertsitatean irakasle eta ikasleek idatzitakoak, euskal herri-tarrek XVI., XVII. eta XVIII. mendeetan filosofian eta teologian idatzi dutena (5.000 obra zerrendatu zituzten, ordura arte sailkatu gabeak). Eta baita ere XIX. eta XX. mendeetan euskaldunek inprimatutakoak.
3. *C taldeak* 5 azpiatal ditu: Euskal Herri eta Errioxan inprimaturiko lanak, Ameriketako euskaldunek inprimatutakoak, Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País-ko obrak, Batzar Nagusietako aginduen laburpenak, izengabeak eta ezizenekoak.
4. *D taldeak* lau azpiatal ditu lan bereziagoak katalogatzeko: San Inazio-renak edo berari buruzkoak, Nafarroako Erregeei dagozkienak, Carranzarenak eta honi buruzkoak, eta azkenik bilduma orokorrak, aldizkariak, buletinak.
5. *E taldeak* euskarazko lanak bildu nahi ditu. Julio Urkixo eta Luis Gonzalez Etxabarrik lautuan sailkatu dute atala: euskal klasikoak, Axularren edizioak, Leizarraga, Oihenart, etab.; XVIII. mendeko ekoizpena; XIX. mendeko Pizkundea; eta egungo obrak. Bosgarren atal bat sortu du batzordeak herri literatura biltzeko XIV. mendetik gaurko bertsolariak arte.
6. *F taldeak* lan bitxia du: Monumenta Bibliographica Vasca-n biltzen diren lanetan agertzen diren izenak oro bildu nahi ditu, hala nola, autoreak, inprimatzaileak, ordaintzaileak, zeini eskaintzen zaion liburua, koadernatzaileak, ilustratzaileak, etab.

Hau guztia batzordeak egin behar duen lana da itxuraz, baina proiektu irekia da: Euskal Herri osora fitxatzeko arauak zehaztuz buletin bat zabaltzeko asmoa dute, nahi duenak parte har dezan.

Oker ez banago, Quadrak Apraizi, lagun moduan hori bai, aditzera ematen diona da beraiek oso aurreratua daukatela lana eta badakiela gidaritza non dagoen. Lau hilabete beranduago Odonek aitortzen dio Urkixori, literalki: «Lo que en él se propone es, desde luego, mucho más amplio de lo que yo inicié en Ateneo». Baina ez du berea bazterten, ez

uzten. Elkar osagarriak direla idazten du. Bat egitea baino nahiago du elkarlana, antza.

Asmo gehiago

Beste euskaltzale batzuk ere interesatzen dira gaiaz eta Ixaka Lopez Mendizabalek ere idazten dio Apraizi (1917-02-24) gogoratuz Iruñeko txantrearra zen Mariano Arigitak (1865-1916) ere milaka fitxa bibliografiko bilduak zituela eta euskal bibliografian kontuan izan beharko zirela. *Euskalerrriaren Alde* aldizkarian Pio Garmendia Agirretxe inprimatzailearen gutun ireki bat argitaratzen da, besteak beste R.M. Azkue eta K. Etxegarairi zuzendua, non euskal ondare bibliografikoaren museo baten proposamena egiten duen. Etxegaraik erantzuten dio, ondo ikusia izango dela esanez, baina beste aurrerapausorik egin gabe.

3.4. Bibliografiatik Bibliotekara

1917ko maiatzean abertzaleek hauteskundeak irabazten dituzte Bizkaiko Aldundian eta hemendik aurrera Estudios Vascos agertzen zaigu proiektuaren bultzatzaile, bibliografia eta biblioteka batera planteatuz. Bibliografia lantzeko talde bat eratu dute, eta bertan dira, Eduardo Urrutiarekin batera, Luis Gonzalez Etxabarri, Jose M. Azkarraga, Ramon Elgezabal eta Pedro Elgoibar, proiektuaz arduratuko direnak. Odon Apraiz bera ere taldekidetzat hartzen du espresuki 1917ko maiatzaren 22an Gonzalez Etxabarrik Apraizi idazten dion gutunean, eta laguntza eskatzen dio:

... para ir completando nuestra labor, desearíamos que Vd. nos enviase catálogos de librerías de segunda mano que contengan obras vascas y si le es posible, alguno de la Biblioteca Nacional.

Felix Landaburu da Apraizen hurrengo korrespontsala. Badirudi hauteskundeak irabazi eta eutsi zion lehenengoetariko proiektua hau izan zela, eta 1917ko uztailaren 31ko datako proiektua eta Bizkaiko Diputazioaren hurrengo batzarrean aurkezteko asmoa duen mozioaren kopia bidaltzen dio iritzia eskatuz, «como docto en la materia». Are gehiago: haziak lur har dezan lankidetzat eskatzen dio.

*Felix Landabururen proposamena*¹⁶

Bizkaiko Artxiboan gordetzen den dosierreko atarian ikus dezakegu: «Objeto: Don Félix de Landáburu. Propone la creación de una biblioteca vasca». Dossier bereko aurkibidean ikus dezakegu urte bereko abuztuaren 30ean Ramon Sota eta Manuel Egileorrek beste proposamen bat aurkeztu zutela Bizkaiko Artxibo Orokorren antolakuntzarako.

1917ko San Inazio eguneko data daraman mozioaren aurkezpenean, Felix Landaburuk biblioteca baten beharrianaz eta lehenengo pauso moduan euskal bibliografiaren bilketaz dihardu: «... la Excma. Diputación de Bizkaya debe asumir un papel primordial en la labor y ha de poner su más ferviente celo en la formación de la gran biblioteca vasca».

Bi egitekotan lagundu behar du Diputazioak Landabururen iritzian: Euskal Herriaz idatzi den guztia biltzen, eta, bigarrena, Pizkundeari dagozkion argitalpenak sustatzen. Mozioan espresuki lehenengoari heltzen zaio. Hona bere hitzetan:

[Euskal Biblioteka] ha de ser considerada bajo dos aspectos.

Primero: Recopilación de cuanto háyase escrito tocante al País Vasco en cualquier derivación o modalidad.

Segundo: Ayuda decidida y pródiga a nuevas publicaciones que tengan conexión con el renacimiento vasco.

El fin que se persigue en la presente Moción es el de dar cima al primero de dichos aspectos, como base y asiento de la gran biblioteca vasca y a tal efecto propongo que, como primer paso, se haga *una recopilación bibliográfica vasca*.

Teknikoki nola abiatu beharko lukeen azaltzen luzatzen da: fitxategi sintetiko bat egin behar lukeela Allendesalazar, Sorarrain eta Vinsonen obrak jasoz, eta hor erantsi jaso gabe utzi dituztenak edo geroztik argitara emanak. Fitxa ereduak jaso beharko lukeen informazioa ere ematen da. Liburuen

¹⁶ Landaburu, Felix (1917): «Moción proponiendo la creación de una Biblioteca vasca y acuerdo de la Diputación tomando en consideración y pase a informe de la Comisión de Fomento», 1917-07-31.

ondoren aldizkarietan idatzitakoa bildu behar da. Eta hirugarren lekuan paper-sortei heldu behar zaie, ordenatu eta klasifikatzeko.

Hiru eskari egiten ditu segidan:

- Sortu berria den Kultura Batzordeak eskuetan har dezala.
- Gainerako diputazioei ere lankidetzat proposatu.
- Bizkaiko Diputazioak har ditzala kostuak bere gain.

Mozioak arrakasta du eskari guztiak onartzen baitzaizkio.

Zer bilakatu den ez dakigu. Gainditua gelditu dela pentsa genezake hila-bete beranduago aurkezten baitute bere mozioa Korporazioko buru zen Ramon Sotak eta Manuel Egileor diputatuak. Bigarren proposamen hau osoa-goa eta landuagoa da.

Ematen du Estudios Vascos-ekoen lehenbailehen sartu nahi dutela gaia Diputazioan Landabururen eskutik. Ez du mami handirik, eskari nagusiaz gainera. Presaren kontu hori Gonzalez Etxabarrik Odoni aipatzen dio iraillean ere: «En cuanto a la Bibliografía, supongo te habrás enterado de la moción o mociones presentadas en esta Diputación de Bizcaya. Queremos que cuando la Comisión de Cultura comience a funcionar Estudios Vascos presente a la Diputación esta labor de Bibliografía lo más adelantada que sea posible».

*Ramon Sota eta Manuel Egileorren proposamena*¹⁷

Sota eta Egileorren proposamena askoz landuagoa eta potenteagoa da. Zabalagoa ere bai. Bibliotekak, bibliografia eta artxiboak lantzen ditu.

Hiru alorretan egoera eskasa bainoago tamalgarria da, mozioaren araber.

¹⁷ Sota, Ramon eta Egileor, Manuel (1917): «Moción de los señores Sota y Eguileor, proponiendo el proyecto de organización del Archivo General del Señorío y acuerdo de la Excm. Diputación tomando en consideración y decreto de que pase aquélla a Informe de la Comisión de Fomento», 1917-09-04.

Artxiboak

Artxiboen kasuan, lapurreta, sakabanaketa, utzikeria, horra diagnosis. Salaketa zehatza ere bada Simancasko artxibozain nagusiaren aurka, izen eta guzti: Tomás González salatzan zaio dokumentuak faltsutu izana Euskal Herriaren independentziaren aldeko argudioak ahultzeko asmoz. Hitzez hitz:

Han sido falsificados importantes documentos referentes a Bizkaya que obraban en el Archivo de Valladolid y en el de Simancas y no por un extraño sino por el Archivero mayor Tomás González y tales documentos así mutilados han sido publicados con el fin de mellar los argumentos sostenedores de la independencia del País Vasco.

Hartu beharreko neurrien artean bi dira nagusi: berrantolaketa edo bateratzea, noski, eta Valladolideko Real Chancillería-n dagoen eta Bizkaiari dagokion Artxiboa Bizkaira ekarraraztea.

Biblioteka

Bigarren puntua Bibliotekari edo bibliotekei buruzkoa da. Bi liburutegi mota bereizten ditu mozioak: bat orokorra, eta herri mailakoa bestea. Orokorrak bakarrik arituko gara hemen.

Egoera kaxkarra omen da, artxiboena baino ere penagarriagoa:

Si el estado de los Archivos de Bizcaya es deplorable por la cantidad de preciosos documentos perdidos, el estado de las Bibliotecas es mucho más de lamentar.

Frogak?

- «En cuanto a las obras esencialmente euskéricas, no existe una sola Biblioteca completa al alcance del público».
- «Tampoco existe un centro en que puedan consultarse las obras escritas sobre el país vasco por lo menos sin que se noten faltas imperdonables».
- «Las obras escritas por vascos no han merecido que sepamos, la atención de ningún sabio del país, que haya tenido el pensamiento de recogerlas para formar con ellas, si no una biblioteca por lo menos una Bibliografía especial».

Zein da proposamena?

Euskal Herriko (eta bereziki Bizkaiko) Biblioteka Nagusia eratzea.

Nola egin?

- Hasteko, bi liburutegi bateratu beharko lirateke, Sagarminaga Biblioteka eta Villabasorena, Diputaziokoa eta Bilboko Udalarena, hurrenez hurren.
- Eta gero dirua eskuzabal eman: «la formación de una gran Biblioteca es empresa muy costosa y de larga duración y a ella habría de aplicarse en los presupuestos de la Corporación de Bizcaya cuantiosas sumas». Diru horiek liburu zahar eta bitxiak erosten gastatuko lirateke, gerraren koiuntura baliatuz merke baitzeuden. Hori batetik. Baina bestetik eta batez ere, liburutegiak erosten. Balioko liburutegi gisa hurrengo lerroetan aipatzen ditu: Aiala Kantzileria, Lope Salazar, Vianako Printzea, Oñatiko Unibertsitatekoa, Muxika bilbotarrarena, Peñaflorida eta Murgartiena, Bergarako Biblioteka, Sagarminaga, Leizaga, Zabalbururenak:

Si todas nuestras Bibliotecas y otras muchas pudieran adquirirse, se habría dado un paso gigantesco en la reconstitución de nuestra personalidad. Porque, es de advertir que cada Biblioteca de las citadas guarda ejemplares únicos de obras referentes al país y sin cuyo conocimiento no existen elementos necesarios de juicio para exponer la historia vasca.

Bibliografía

Bibliografía hertsiki lotua dago bibliotekari, aurretik edo atzetik, prestatzeko izan daiteke edo ondorio.

Hori ere egin gabe dago:

Está sin hacerse en el País Vasco la Bibliografía vasca, que en nuestro caso, podría ser un razonado catálogo de las obras reunidas en la Biblioteca que se pretende formar o un catálogo anterior a la misma biblioteca, para que sobre él se pudiesen hacer búsquedas y adquisiciones de libros.

No miramos nosotros pues la labor Bibliográfica por sí sola, estimando tal ciencia por sí; mas deseamos que la Bibliografía vasca, sea un medio, para llegar pronto a la formación de una gran biblioteca.

Bibliografia lanetan ia hutsetik hasi beharra legoke, arestian aipatu dugun moduan, Allendesalazar, Sorarrain eta Vinson bibliografoen lanak nahiko ezdeusak baitira moziogileen iritzian. Euskal Herrian inprimatu diren obren bibliografia ere erantsi beharra legoke, gainera.

Lan bibliografikoa Diputazioko Kultura Batzordeari utzi beharko litzaioke.

Hitzetatik ekintzetara

Mozio honek zerbait originala badu, hauxe da: proiektuak mamitzeko borondatea, hitzetatik ekintzetara igarotzekoa, gauzak egitekoa. Gerorako utzi gabe, gainera.

Gure gaiari zuzen-zuzen dagokionez, akordiorako proposamen hauek azpimarratuko nituzke:

4. Que se designe asimismo lugar para dar principio a la Biblioteca del País Vasco y que de no hallarse, se estudie la manera de levantar un nuevo edificio que cumpla con los fines que pretende la Moción.

5. Que se gestione la reunión de las Bibliotecas mencionadas en el curso del escrito y que se proceda a su urgente traslado.

[...]

7. Que se designe lugar adecuado para que reunida la Junta de Cultura pueda dar principio a la organización de la Bibliografía Vasca, procurando que sea adjunto a una Biblioteca para facilitar de este modo la mejor marcha de labor tan importante.

[...]

10. Que se encomiende a la Junta de Cultura la redacción de los Reglamentos pertinentes al desarrollo de las entidades y Centros que

se mencionan y que son [...] «Reglamento de la Biblioteca del País Vasco» [...] «Reglamento de la Bibliografía vasca» [...]

[...]

12. Que se nombre un Bibliotecario de la Sección Vasca que [...] ha de dedicarse exclusivamente a la catalogación de documentos existentes en los Archivos de Bilbao, así como también a cualquier otra labor en colecciones de documentos que la Diputación estime de interés para el Señorío.

Ez dugu ikertu eta hurrengo baterako gelditzen da Diputazioan aurkeztutako proiektu biak Comisión de Fomento-n izan zuten harrera, aurrekontuak, etab.

Eta ondoren zer?

1917ko abuztutik abendura bitartean Odon Apraizek Luis Gonzalez Etxabari eta Julio Urkixorekin dituen gutun harremanen bidez ikusten dugu bibliografia lanak sendo jarraitzen duela, baina 1918ko urtarriletik aurrera ez du beste inorekin proiektuari buruz hitz egiten. Eta Fernando Quadra Salcedok proposamenak zabalduz jarraitzen du. 1918ko *Idearium*-en artikulu bat egiten du euskal historiako hainbat lan berrargitaratzeko premia agertuz. «Plan de una biblioteca vasca» du izena. Sei sailetan banatzen du balizko biblioteka: literatura, zientzia, historia, arte ederrak, euskara (euskal literatura), zuzenbidea. Sail bakoitzean hamabina liburu argitaratzea proposatzen du berak, izen eta guzti. Filologia aparte utzi du oraingoz. Euskal Herriko filosofoen lanak berrinprimatzea ere komeniko litzatekeela bai, baina astiroago pentsatzekoa dela, dio, 60 bat liburu izango bailirateke.

Oñatira begira

Eusko Ikaskuntzako Lehen Biltzarra Oñatin eratzeko lanetan, Bizkaiko Kultura Batzordean bi dimisio gertatu ziren. 1918ko ekainaren 2an Julio Urkixok dimisioa aurkeztu zuen Kultura Batzordeko eta Artxibo eta Biblio-

teka saileko kide moduan. Azken arrazoia bere hitzetan zera da: «... el desencanto sufrido al darme cuenta de que en el congreso de Oñate se iba a organizar la sección vasca relativa a la lengua con mucha menor amplitud que la que hubiera sido posible, dado el estado actual de los estudios euskalógicos».

Egun bat lehenago Batzordeari berari esandako gauza bertsua idatzi zion Javier Gortazarri: «he lamentado que no se haya dado a la sección relativa a la lengua vasca orientación que, a mi juicio, hubiera contribuido en mayor grado al progreso de los estudios vascos».

Gortazarrek adierazi zionez, baina, erabaki horiek hartu Oñatiko Bilzarrerako batzorde antolatzaileak hartu zituen. Hori jakinda ere Urkixok ez zuen atzera egin.

Dimisio horren atzean egon al zitekeen besterik?

Argi ez badago ere izan daiteke bere iduriz Euskaltzaindiaren sorkuntzako proiektua garrantzitsuagoa zela bibliotekarena baino, eta beharbada bibliotekaren proiektua euskal akademiaren barnean ikusten zuela. Ez dugu aipu edo dokumenturik non Julio Urkixo agertzen den Biblioteca Nagusiaren aldeko, eta Sota eta Egileorrek aurkeztutako mozioan hainbat biblioteka publiko eta pribatu agertzen dira aipatuak, ez ordea Urkixorena. Gero ere, bere heriotzean, bere biblioteka ederra ez zen Bizkaian gelditu. Isiltasun hori ez al da susmagarria?

Bizkaiko Aldundiko Artxibo eta Biblioteca sailean min handia egin zuen Urkixoren dimisioak: «... impresión muy dolorosa [...] ¿no sería absurdo el funcionamiento de una de Archivos y Bibliotecas en Vizcaya, en la que no figurara el nombre de Dn. Julio de Urquijo? El País entero pudiera pedirnos explicaciones a tan evidente anomalía».

Eta zergatik izan ote zitekeen bere buruari galdezka hasten da Sautu, Batzorde osoaren izenean gutunaren egilea, agian Urkixok erantzun dezan: «¿Que en las gestiones de esta Comisión ha visto Vd. torpezas, yerros, orientaciones más o menos *desorientadas*, puntos de vista que, tal vez se apartaban no poco de los suyos, etc. etc.». Horra susmoak. Ez dakigu besterik.

Eta Oñatiko Biltzarra hurbiltzen zegoela beste desadostasun bat ere agertzen zaigu, Fernando Quadrak *El Pueblo Vasco*-ra zuzendutako gutun irekian haserre azaltzen du Bizkaiko Diputazioaren Kultura Batzordea ez delako kontsultatua izan eta Biltzarraren egitaraua prentsaren bidez ezagutu dutelako, eta kontraproposamena egiten du. Adierazgarria izan daiteke esaten duena:

En el proyecto dado a conocer por la Comisión Ejecutiva se da á nuestro entender muy poca importancia á lo que forma el conjunto de los problemas fundamentales, como son la raza, lengua y literatura, derecho, instituciones políticas, filosofía, historia y se consagran abundantes temas a materias comerciales y sociales de orden demasiado práctico é impropias de un primer congreso de carácter general...

Beraz, euskal kulturako arazoen analisisa eskatzen du ezer baino lehenago, eta dimititzen du.

Kultura Batzordea biltzen da ekainean Urkixoren dimisioaren ondoren, eta Eduardo Landetaren zuzendaritzapean, honela osatuta ikusten dugu: Alvaro Gortazar, Jose J. Sautu, Fernando Quadra Salcedo, Karmelo Etxegarai, Pedro Aguado, Jose Maria Arroitauregi, Tomas Etxebarria eta Jose Urizar.

Baina ez ditugu aurkitu Quadra Salcedoren dimisioaren ondorengo agiriak 1919ko urtarrilaren 29ra arte, hots, Oñatiko Biltzarra bukatu eta lau hilabetera. Zelan erabaki zen Biltzarrean ponentzia bat aurkeztea Biblioteka Nagusia proposatuz? Zer gertatu zen bitartean? Ez dago jakiterik, baina Batzordearen kideengan arreta jartzen badugu eta suposatuz Karmelo Etxegaraik gehiago konpartitzen zuela Urkixoren iritzia besteena baino, argi dago proposamena EAJrena zela. Landaburu sasoi horretan gaixo dago, abuztuaren hasieran hil zen, beraz Sota buru politikoa izango zen eta Eduardo Landeta batzordeburu; beraien erabakia izan zela ondoriozta dezakegu. Tomas Etxebarria izango zen Oñatiko Biltzarrean «Proyecto de creación de una biblioteca exclusivamente vasca»¹⁸ ponentzia aurkeztuko zuena.

¹⁸ Etxebarria, Tomas (1919-1920): «Proyecto de creación de una biblioteca exclusivamente vasca», in: *Primer Congreso de Estudios Vascos*, Bilbao, Bilbaina de Artes Gráficas, 672-688.

Tomas Etxebarriaren txostena

Tomas Etxebarriak Oñatiko Biltzarrean aurkeztutako hitzaldian, literatura eta historia erreferentzia ugariarekin Euskal Bibliotekaren beharrianaz hitz egiten du, eta ematen du Bizkaiko Diputazioaren izenean hitz egiten duela. Eusko Ikaskuntzak ponentzia argitara eman zuenean Etxebarriaren hiru tituluetatik bi Bizkaiko Diputaziokoak ziren, Kultura Batzordekide eta Artxibo eta Biblioteka saileko kide.

Zer proposatzen zuen txostenak?

Euskal Biblioteka bat sortzea, biblioteka etnikoa, berak dioenez, hots, liburutegi nazionala: «Proyecto de creación de una biblioteca exclusivamente vasca». Baina ez inolaz ere «eskailerapeko liburutegia», dio berak: «librería de escalera abajo».

Hiru helburu nagusi aitortzen dizkio Bibliotekari:

1. Geroko gure nortasunaren azterketa historikoetarako abiapuntu izatea.
2. Historia dokumentala, objektiboa, zientifikoa eskura edukitzea.
3. Euskal arazoengatik inguruan zabaltzen diren hainbeste istilu politiko, gezur, aurreiritzi edo manipulazioen argibidea eskaintzea.

Etxebarriaren proposamenean, euskal bibliografiak, eta hortaz bibliotekak, sei sail izango ditu, ez bat gehiago, ez bat gutxiago:

1. Autore ez euskaldunek gure herri, pertsona, kontu edo erakundeei buruz idatzitako edozein gai.
2. Autore euskaldunek idatzia edozein hizkuntza edo gai erabilia ere.
3. Euskaraz idatzitakoa.
4. Euskal Herriko artxibategietako dokumentuak.
5. Euskal hemerografia.
6. Euskal Herriko inprimategietan argitara emandakoa.

Oñatiraino Euskaltzaindiak eraman zuen bide bertsua zeraman Bibliotekak, gizartean landua, Diputazio(ar)en babesa; baina kontua da Biltzarrean proposamenak ez zuela arrakastarik izan eta Oñatiko Biltzarren ondorioetan ez dagoela proiektuari buruzko aipurik, 15 ondorioetatik bat bakarra ere ez.

Hamar bat urte lehenago Katalunian zer gertatu zen begiratura ere harri-garri gertatzen da: hango Institut d'Estudis Catalans da hemengo Eusko Ikaskuntza, hango Secció Filològica da hemengo Euskaltzaindia, eta hango Biblioteca de Catalunya, ordea, ez du hemen parekorik. Aukera galdutzat ez ote da hartu behar? Testuinguru aproposa zitekeen Oñatiko hura, bai.

Ez du ematen, hortaz, Bibliotekaren ikuspegi nazionalak jarraipenik izan duenik, ez Bizkaian ez inon. Nahiz eta kontrakoa iradokitzen duten bai Idoia Estornes Lasak eta Grupo de Biblioteca Vasca delakoak. Idoia Estornesek dio Eusko Ikaskuntzako liburutegiak Kataluniakoa lukeela eredu. Eta Eusko Ikaskuntzako liburutegia iruditzen zaio aipatu taldeari euskal ikasketen eredu historikorik argiena.

Hurbilgotik ikusita, ordea, 1926 arte behintzat, ez du ematen Tomas Etxebarriak egin zuen proposamenaren arabera diseinatu zenik. Gehiago doake Karmelo Etxegarairen proposamenaren ildotik.

1923ko otsailaren 12an, hau da, Bizkaikoak huts egin eta gero, Angel Apraizek mozio bat aurkezten du Eusko Ikaskuntzan: «Biblioteca Vasca. Moción para adquisición, depósito y circulación de libros». Batzorde iraunkorrak onartu egiten du eta bazkideei eskatzen zaie erabilera. Hurrengo hiru urteetan berri laburren bidez jakin daiteke osatzen ari dela liburutegia, eta 1924an aipatzen da «aldizkarietan berezituriko biblioteka». Denbora horretan guztian ez da diru askorik inbertitzen bibliotekarako eta, aldiz, liburuak doan eskaintzeko eskatzen da. 1925ean, hori bai, Gipuzkoako Diputazioak deposituan uzten dio Eusko Ikaskuntzari Aizkibelen liburutegia bere 3.500 libururekin.

Eta nor zen Tomas Etxebarria?

Tomas Etxebarria Maurologoitia Meñakan jaio zen 1878an eta Castro Urdialesen hil 1950ean. Klaretarra zen: 12 urterekin joan zen Balmasedako

seminariora, ondoren Cervera eta Santo Domingo de la Calzadara. 1907an Bilbon aurkitzen dugu, 1922an Balmasedan, gero Getxon (Algorta auzunea). Eta gerra zibiletik aurrera Euskal Herritik kanpo bizi izan da: 1937an Zamoran dago, gero Ferrolen, Salamancan eta Castro Urdialesen azkenean.

Zazpi-zortzi urtez, 1918tik 1925era, Bizkaiko Diputazioko Kultura Batzordeko Artxibo eta Biblioteka saileko kide izan da.

Ez du ematen euskaltzale sutsu-sutsua zenik, euskara beharbada galdu egin zuen, landu ez behinik behin. Bera ere Enkarterrietan bizi izana, sutsuki defenditzen du enkarterriarra zen Antonio Truebaren abertzaletasun «enkarterriarra», nolabait esan. Trueba, bere esanetan, «euskal esentzien jabea» zen eta euskal izate horren «ereile probidentziala». Nola idatzi behar zuen, hortaz, erdaraz ez bada?: «Y, ¿en qué idioma pensáis que debía –debería– vaciar para eso sus exquisitos pensares y sentires? ¿En el nuestro, que escasamente lo conocen medio millón de hombres, o en el oficial de España, que era común a sesenta millones de inteligencias?». Artikuluaren izenburua ere adierazgarria da oso: «Patriotismo de alta ley».¹⁹ Enkarterrietako Antonio Truebaren patriotismoa, noski. Bi euskaldun mota bereizten ditu Etxebarriak: «vasco euskeldun» eta «vasco encartado», euskaraduna bata eta bestea ez.

Historiaren Akademia vs Euskararen Akademia?

«Nuestras Academias» izenburuarekin *Hermes* aldizkarian 1919an argitaratu eman zuen idazlana²⁰ alde askotatik da adierazgarria, lehentasunak non dauzkan eta liburutegia non kokatzen duen argitzen baitigu. Euskaltzaindiaren sorrerak ekarri zuen euforia lekuz kanpoko iruditzen zaio, eta egitasmoa bera ere ez guztiz eraginkorra, antza denez. Ohartzekoa da darabilen hizkera: «regocijo infantil», «ideita»... Hori bateko. Eta besteko, Euskararen Akademia baino garrantzitsuagoa da harentzat Historiaren Akademia. Iritzi edo sentsibilitate honetan bat etor zitezkeen beste asko, hain

¹⁹ Etxebarria, Tomas (1920): «Patriotismo de alta ley», *Hermes*, 1920 (IV), 115-119.

²⁰ Etxebarria, Tomas (1919): «Nuestras Academias», *Hermes*, 1919 (III), 471-472.

zuzen ere bibliografia eta biblioteka proiektuetan zebiltzanak. Hala dio Etxebarriak berak, euskal ikasketetan zebiltzan asko bat letozkeela ikuspuntu horretan.

Etxebarriak bibliografia edo biblioteka aldarrikatzen duenean historiaren baitan egiten du, ez euskalgintzaren esparruan. Bibliografiak edo bibliotekak azken batean biltzen duena historia da.

Artikulu osoa da adierazgarria, baina gure gaiari dagozkion zatirik mami-tsuenak bakarrik bilduko ditugu:

Meses atrás comunicaba la prensa vasca, henchida de regocijo infantil, que *al fin*, había podido crearse en nuestro país –de cultura más orgánica que funcional, por lo visto– la tan suspirada Academia del idioma euzkaro.

No sin razón hemos subrayado la frase «al fin», porque no es nada, efectivamente, lo que en estos últimos años se venía trabajando para sacar a flote y hacer que prosperase la tal ideita.

Concretándonos, por ahora, a lo que se adujo a favor y en contra de la recién nacida corporación en el ya famoso Congreso de Oñate, no podrá olvidar el lector (si a él asistió en calidad de curioso) la cantidad de pólvora que allí se gastó de una y otra parte, no sin que hubiera momentos en la desaforada contienda adonde los profanos no acertábamos a ver con diafanidad el que todas aquellas batallas se dieran precisamente en nombre de la difusión y mejoramiento de nuestra milenaria lengua.

Una sola cosa pudimos sacar en limpio de tan potente y copiosa argumentación: la conveniencia y aun necesidad de la mentada Academia al objeto de unificar el euzkera literario, y eso en la creencia de que seguiríase a la aparición de dicha junta de inmortales una crecida pléyade de escritores vascos capaces de dar esplendor y popularidad a su magnífico idioma. [...]

Empero no todo (ni siquiera lo principal acaso) está hecho y logrado entre nosotros con que tengamos ya una institución flamante, oficialmente encargada de meter en cauce desbordamientos idiomáticos que no parecen de ningún lado por ahora. [...]

Para nosotros –y en esta palabra va comprendida una legión de estudiosos vascos– tanta o mayor falta aún que la Academia de la Lengua Vasca, hacía la de una Academia de la Historia Vasca, cuyo instituto fuera investigar, ordenar, aprovechar, popularizar [...] los instrumentos diversos de nuestro pasado gloriosísimo, y así documentalmente recogido todo ello, legarlo a la curiosidad de las generaciones venideras para que servirles pueda tan preciada herencia de orgullo legítimo, al par que de ejemplaridad generosa. [...]

Termino. Poseemos un pasado gloriosísimo. No podemos «continuar» esa historia sin primero conocerla. Si queremos hacerla llegar a la conciencia de nuestro pueblo y que otra vez se incorpore al torrente circulatorio de su sangre, preciso es redimirla del polvo de los archivos carcomidos en que desaparece. En suma: para hacer de ella una cosa orgánica, animada, turgente, no hay más remedio que ponerla al amparo feliz, bajo el cultivo cariñoso de una institución *ad hoc*, de una Academia de la Historia.

Bistan da Tomas Etxebarriarentzat non kokatzen diren bibliografia eta biblioteka: historiografian, ez euskalgintzan.

Juan Allendesalazar

Angel Allendesalazarren semeak, Juanek, nolabait aitaren segida hartuz lantzen ari den lan baten primizia eskaintzen du Oñatiko Biltzarrean: «Notas para la historia de la imprenta en el País Vasco Navarro». Dioenez, ordua arteko informazio kopurua erruz gaintitu du dagoeneko lurraldez lurralde egin duen ikerketan. Informazio gehiena Nafarroakoa du, inprimategiaren historiaren lekuko: 1.700 fitxa; Bilbo dator gero 1.400 fitxarekin. Gipuzkoan 1.000 fitxa bildu ditu eta Gasteizen 600. Ia bost mila fitxa guztira, baina bere asmoa harago doa: data horretan jada bilduta dauzka 9.942 liburu eta autore, eta horien biobibliografia idazteko asmoa agertzen du, baina zoritxarrez bukatu gabe utzi omen zuen egitasmoa.

Juan Allendesalazarren lanari zegozkiokeen ondorioak ere ez dira jasotzen Biltzarrean.

*Karmelo Etxegarairen txostena*²¹

Biltzarra ospatzen denerako Felix Landaburu proiektuaren bultzatzaile nagusia hilda zegoen eta Ramon Sota da Kultura Batzordeko Artxibo eta Biblioteka sailaren buru. 1919ko urtarrilaren 19ko bileran erabakitzen dute bokalek euskaldunak izan beharko dutela, jarraitzen dute liburuak erosten, Martin Azpilikueta *Enchiridion*, 12 inkunable..., eta abenduan eraikuntza berri bat egiteko proposamena onartzen dute: «Vista la moción del Sr. diputado D. Jesús Rodríguez Villachica relativa a la reorganización de la Biblioteca de la Corporación, informar a ésta que antes de acometer la reglamentación de dicho Servicio es preciso destinarle un local más adecuado fuera del Palacio de la Excm. Diputación». Juan Gallano eta Crescencio Gardezabal (Gorte frankistetako idazkari izan zena) agertzen dira agiriaren sinatzaile.

1919ko maiatzean Ramon Sotak diputazioburu kargua utzi egiten du.

1920tik aurrera ez da berriz «Biblioteca Vasca» terminoa agertzen, eta badirudi proiektua itzalduz doala. Quadra Salcedo, bokala zena, apirilean kargua uztera behartzen dute Filosofia eta Letretako lizentzia ez zuela-eta (nahiz eta Zuzenbidean doktore izan eta liburuaren munduan aditua), eta haren ordez Guiard, Areitio, Etxegarai eta Irigoien izendatzen dira; eta uztailearen 9ko agirian hau irakur dezakegu:

... Comisión designada para la reorganización del archivo y biblioteca [...]. Queda enterada de las contestaciones recibidas del Sr. Director de la Biblioteca Nacional, y de los señores Cónsules de los Estados Unidos, Francia, Suecia, y Alemania [...] sobre la organización de bibliotecas y archivos en sus respectivos países. Quedó determinado que lo que se pretende constituir es un Museo biblioteca, descompuesto en una Sección Popular, otra exclusivamente vascongada y otra de carácter general. Se encomendó a D. Carmelo Echeagaray el encargo de redactar un proyecto de reorganización del archivo y biblioteca...

²¹ Etxegarai, Karmelo (1920): «[Informe de Dn. Carmelo de Echeagaray acerca de la reorganización de Archivos y Bibliotecas]», 1920-08-31.

Ikusten dugu munduko hainbat herritako ordezkariak iritzia ematen dutela Biblioteka Nagusia sortzeari buruz, eta suposatu behar dugu aldeko agertuko zirela. Baina Karmelo Etxegarairi eskatzen zaio iritzia, eta Oñatiko Biltzarrean ez bazuen pausorik eman Biblioteka eta Bibliografia bultzatzeko, espero izatekoa zen ez zuela alde egingo.

1920ko abuztuaren 31ko batzarrean aurkezten du Etxegaraik bere iritzia. Landaburu, Sota eta Egileorren proiektuak ez dira kontuan hartu, aipatu ere ez dira egiten. Hau da laburbilduz bere proposamena:

El informe de D. Carmelo Echegaray acerca de la reorganización de Archivos y Bibliotecas comprende las siguientes conclusiones. La biblioteca se dividirá en dos grandes secciones, instaladas en locales separados: una de ellas de vulgarización y de recreo, que formará la Biblioteca popular y servirá para toda clase de lectores, y otra, que pudiera denominarse museo bibliográfico, en que se custodiarán las obras que hayan de servir a investigadores y especialistas. [...] la dirección de la Biblioteca será única [...] único será también el Archivo...

Txostenean esaten du bizkaitarren zerbitzura egon behar duela liburute-giak. Tomas Etxebarriak jarraitzen du Batzordeko partaide izaten, baina ez dirudi aurretiaz berak aurkeztutako iritzia kontuan izan dutenik.

Hurrengo urteetako aldaketa politikoek ez zuten lagundu gaia bideratzen, eta 1925eko azaroaren 4ko agirian «Biblioteca provincial»-aren antolakuntzaz hitz egiten dute:

III. Se procederá también a la reorganización de la biblioteca entendiéndose en ella con preferencia a las obras referentes a la Provincia o publicadas en todas las épocas por sus hijos.

Ibilian-ibilian, agintea galdu eta ez luzarora, Euskal Herrikoa izatetik Bizkaikoa izatera lerratzen da Biblioteka, zoritxarrez. Karmelo Etxegarairen eskutik?

4. Frankismoan eta autonomi garaian

4.1. Bibliografiak

Hiru bibliografo bakarrik azalduko ditut espresuki, eta horietako bat neu-re burua (barka!). Baina badira gehiago. Iparraldean aipatzekoak dira Du-

ceré eta Desgraves, batez ere hau. Duceré Baionako gaiekin ibili zen gehienbat historia aldetik.

Desgraves, Bordeleko bibliotekaria, bibliografian eta liburuaren gaian zen aditua. Bordele eta Akitaniako gaiak aztertu ohi zituen sarri, inprimatze eta edizio zentroak, adibidez.

Hegoaldean Bitaño eta Juan San Martin aipatu behar. Bitañok 50eko erditik aurreragoko liburu ekoizpenaren berri eman zuen urte batzuetan, fitxaz fitxa. Juan San Martinek, honek ere hutsunea nolabait bete nahian, Gipuzkoako *Hoja del Lunes*-en argitaratzen zituen urteko liburuen erreferentziak 70eko hamarkadaren hasieran.

Juan San Martin aipatu beharrekoagoa da beste lan bategatik: 1968an argitara eman zuen euskal idazleen liburu biobibliografiko bat: *Escritores euskéricos (catálogo bio-bibliográfico de escritores contemporáneos en vascuence)*.

Azkenik, esan behar da bibliografia kontutan unibertsitatean atalkako bibliografia mamitsuak daudela, esaterako, historian eta geografian.

Jon Bilbao (1914-1994)

- Jon Bilbao ez zen bibliografo jaio. Bilakatu egin zen lanaren poderioz.

Ikasketetako premiei erantzunez hasi zen lanbidean. Gero gerokoak:

Pero yo, en aquel entonces no pretendía ser bibliógrafo. Solamente quería hacer un listado que sirviera de algo a los estudiosos en materias vascas. [...] Pero mi labor bibliográfica se ceñía a mis aficiones personales: Historia, Etnografía y Lingüística.

[...]

Comencé este trabajo como base necesaria a mi disertación doctoral en la Universidad de Columbia en Nueva York. Creí en un principio que no resultaría muy dificultoso el ampliar a una bibliografía general vasca el material que había recogido en las disciplinas que me interesaban: historia, arqueología, lingüística y antropología especialmente. Por ello, una vez terminados mis estudios de doctorado, decidí dedicar los tres o cuatro años siguientes a la recogida

sistemática de citas bibliográficas relacionadas con temas vascos. Me incitaba a ello el deseo de liberar al estudiante de esa primera investigación bibliográfica necesaria a todo trabajo serio. Pero no calculé bien el tiempo y los años resultaron quinquenios.²²

- Jon Bilbaok ez du bibliografía nazionala egin nahi, euskal ikasketen bibliografía baizik:

He insistido mucho en que mi bibliografía es una bibliografía de estudios vascos. No es una Bibliografía Nacional Vasca. Una Bibliografía Nacional Vasca recogería todo lo publicado en el País Vasco, o mejor dicho, todo lo impreso en el País Vasco aunque fuera una enciclopedia china en inglés.

Jon Bilbaok batasun berean sartzen ditu liburuak eta aldizkariak:

Desde el primer momento era claro para mí que no se podía hacer distinción bibliográfica entre libros y artículos. Era necesario hacer un solo corpus de referencias si lo que se pretendía era dar información sobre temas vascos.

Jon Bilbaok sistematikoki bildu duena euskal gaia da, Euskal Herriari edo herri honetako edozein ikuspegi buruz idatzitakoa. Ez, ordea, euskal autoreek bestelako gaiez idatzi dutena, ez eta Euskal Herrian inprimatu dena:

En los primeros volúmenes de Eusko Bibliographia publicadas anteriormente, no siempre se recogieron obras de autores vascos que se refieran a temas no vascos. En el suplemento 1976-1980 (y en el de 1981-1985) he intentado corregir este error de apreciación, aunque me temo que no siempre con éxito.

- Zenbat aipu liburuenak eta zenbat bestelakoak?

1989an honela zioen berak:

... en Eusko Bibliographia los libros no llegan al diez por ciento de las referencias bibliográficas que aparecen en los trece volúmenes

²² Moreno, Luis (1996): «Jon Bilbaoren Eusko Bibliographia. Herriarenganako bizi konprometua», in Jon Bilbao: *Eusko Bibliographia 1981-1985. I. bol. A-B*, Luis Moreno eta Julia Suárez (zuz.), Bilbo, EHUko Argitalpen Zerbitzua, IL-LXXV.

publicados hasta ahora. El resto son artículos de revistas. Yo no he contado el total de las referencias que doy, pero es posible que no ande lejos del medio millón el conjunto de revistas procesadas.

Eta guztira, Luis Morenori sinestekotan, beste hainbeste: «horra 1986-1994ko epeari buruz bildutako informazioa: *Eusko Bibliographiaren* lehenbiziko hamairu liburukietan argitaratutakoa adinakoa da informazioa hori».²³ Hortaz, guztira milioi bat erreferentzia izango lituzke Jon Bilbaoren obrak.

Elias Amezaga (1921-2008)

- Bibliografía lanarekin hasi eta handik 25 urtera honela gogoratzen ditu egun haiek Elias Amezagak:

Venía observando de tiempo atrás que existían colecciones de autores aragoneses o catalanes o madrileños. ¿Es que los vascos no escribían? ¿Habría que darle la razón a Tirso de Molina de que fueran cortos en palabras, pero en obras largos? [...]

No soy bibliógrafo de profesión. Pero me propongo a mi manera y con mi propia dinámica llenar tal laguna hasta donde me sea humanamente posible. En efecto, en los años setenta se cuenta con menos y peor instrumental para obtener resultados rápidos y maquinalmente sujetos a mínimos errores.²⁴

Bi helburu erdiesteko abiatu omen zuen lana: bere herria ezagutzera emateko; eta bi, ekintza abertzale gisa («acción patriótica») bere hoberena herrikideei eskaintzearen.

Amezagak, helburu klasikoaz gainera, apologetiko-dialektikoa ere badu: Tirso de Molinaren aurka ari da:

Han escrito mucho y de las más variadas disciplinas. No fueron los bárbaros que se nos decía. Ni los mudos que nos vió Tirso de Molina con muy buena voluntad. Oteiza indignado, con esas sus dos

²³ Moreno, Luis: *op. cit.*

²⁴ Amezaga, Elias (1987): «Epílogo», in *Autores vascos X*, Getxo (Algorta auzunea), Hilargi.

o tres voces, los mil ecos que le rebotan dentro, da cuenta de que se le engaña para manejarle. «Eres corto en palabras (no estudies) puedes estar orgulloso (yo me aprovecho) de lo que trabajas (como un burro, para mí). Cuando un pueblo acepta complacido y repite esta definición miserable, es porque ya no tiene poetas que le descubran el valor de las palabras».

Me sumo a su opinión. Que se cense a otros pequeños pueblos del área, de Holanda o Bélgica, por ejemplo, libres e independientes, y a ver si han escrito más que nosotros. Lo dudo.²⁵

- Amezaga Madrilén hasi zen informazio bila: San Lorenzo del Escorial-en, Biblioteca Nazionalean, bertako hemerrotekan, liburutegi municipalen, akademietan; gero Euskal Herriko liburutegi eta hemerroteketan jarraitu zuen; Parisera igo zen.

Amezagak euskal autoreen obrak bildu nahi zituen, edozein zelarik gaia. Autoreen euskalduntasuna ere oso zentzu zabalean hartuta, hemen jaiok eta bertora etorriak. Jon Bilbaoren bibliografiarekin alderatuta honela dio:

... su monumental *Eusko Bibliographia* [...] da cuenta de todo aquello que se ha escrito sobre el País, a diferencia de mi obra que era la nómina de los escritores vascos con su biografía y bibliografía, escribieran sobre el tema que se les ocurriera, de suerte que el término autores abarcara mucho más que la literatura, es decir, la cultura en general. [...] ampliar el concepto a los que sin haber nacido entre nosotros trabajaron y crearon aquí.²⁶

Aukera mugatzaile handiak dauzka Amezagaren obra honek: euskal literaturako autoreak ez dira agertzen gehienetan, erdaraz lanik ez badute. Iparraldeko autore euskaldunek idatzi dutenik ez da azaltzen. Modu bitxi batean azaltzen du berak, Jon Bilbaoren obran hizkuntza guztiak agertzen direla esatean: «aquí de momento en español, después vendrán si Dios me da fuerzas el euskera y francés, tarea ésta última más liviana pero que hay que llegar hasta ahí». Hortaz, lan honen titulua hobeki zitekeen aurreko lanei eman zienaren antzekoa: Autores vascos que escribieron en castellano.

²⁵ Amezaga, Elias (1984): «Para tí», in *Autores vascos I*, Bilbo, Gorka.

²⁶ Amezaga, Elias (1987): «Epílogo», in *Autores vascos X*, Getxo (Algorta auzunea), Hilargi.

Bildu duena ez da liburuoa soilki, ez da egunkarietako artikulua bakarrik, baizik eta baita ere hainbat antzerki eskuizkribu, tesi eta tesina ugari eta eskuizkribuzko dokumentuak ere.

Jon Bilbaok *Autores vascos* bildumaren lehen liburuari egin zion sarreran, agian honi egin zion erreferentzia anabasa aipatuz:

El resultado de todo ello es la enorme acumulación de datos bibliográficos que nos regala ahora Amézaga, quizá no siempre presentados con el detalle y la sistematización que algunos desearían, pero esto es cuestión de opinión.

- Eliasen lan bibliografiko nagusia *Autores vascos*-en bildutakoa da. Hamar liburu publikatu zituen 1984tik 1987ra.

12.350 sarrera edo autore agertzen dira obran bertan, eta bukaerako aurkibidean 100 gutxiago. Uste izatekoa da 12.250 autoretako hau dela zerrenda definitiboa, berak dioenez hainbat egile errepikaturik agertzen baita lanean. Lanean zehar aipatzen diren liburu eta artikulua 250.000 bat omen dira.

Joan Mari Torrealdai

- Mila aldiz azaldu dut nola hasi nintzen bibliografia lanetan. Ez bibliografo moduan, baizik eta soziologia lana osatzeko material bila. Gero *Euskal idazleak*, *gaur* bihurtuko zen liburuaren aurreko lanean du jatorria historiak. Parisen soziologia karrera amaitzean tesina egin beharra nuen, eta 1936 ondoko euskal idazleen produkzioa aztertzea aukeratu nuen. Alderdi kuantitatibo eta kualitatibotan, hau da, zenbat eman zuten argitara eta zer. Gaien azterketak tentatzen edo erakartzen ninduen batez ere. Ez nuen informaziorik ordea, ez zegoen informaziorik, Bitañok eta Juan San Martinek egindako zerrenda gutxi batzuez landa. Bibliotekak eta aldizkariak arakatzu neu hasi nintzen zerrendak osatzen, oinarritzko fitxa bibliografikoa osatuz, ISBNk antolatzen duen arabera.

Azterketa argitaratzean (*Euskal idazleak*, *gaur*) liburu zerrenda ere argitara eman nuen, liburuaren azken aldean. Geroztik ibaian gora eta behera

osatuz joan naiz. Urteroko ekoizpen bibliografikoa bilduz joan naiz. Eta Gipuzkoako Aldundiak aukera emanda, XX. mende osoa biltzeko saioa egin nuen *XX. mendeko euskal liburuen katalogoa* argitaratuz. Presakako lana izaki, akatsak ez dira falta bertan, nahiz eta gerora ohar bidez liburuxka osagarrietan zuzenduz joan naizen.

Gaur ere, jada 33 urte, langintza berean jarraitzen dut, Biblioteka Nazionala etorri arte, agian. Gaur ez bada bihar, agindu nuena betetze aldera, Liburuaren Behatokia antolatu nahi nuke, liburuaren ekoizpenari, bitzitza sozialari eta etorkizunari begira sortzen diren gaiei buruz sakontzeko, eta liburuaren gaia sozializatzeko, animatzeko. Behatoki hau ere Biblioteka Nazionalaren egitekoa litzateke.

- Informazioa bildu eta jorratzeko sistema urteotan berbera izan bada ere, hobetuz edo finduz joan gara. Honela nioen 2007an:

Informazioa lortzeko, bide desberdinez baliatu ohi naiz. Oinarriko informazio-iturria argitaratzaileek berek ematen didatena da: batzuek liburuak materialki bulegoan gure esku uzten dituzte, eta besteek fitxa bibliografikoak osatzen dizkigute. Horrela eskuratzen dugu informazio gehiena, eta informazio hori argitu/garbitu/kontrastatu/osatu egin behar da gero, eta kontraste horretarako daude hainbat liburutegi lagun, liburu-zerbitzuak eta ISBN agentziako fitxategiak.²⁷

- Datu basean dago informazio hau, 45.786 fitxa bibliografiko (lehen argitalpenak, 30.482 titulu), 2007. urtea barne, eta Jakinen webgunean eskuragarri (www.jakingunea.com). Liburuak eta liburuskak dira bildurikoak, euskarazkoak eta elebidunak, 1972tik hona ISBNdunak gehien-gehienak baina bestelako batzuk ere bai.

4.2. Biblioteka Nazionalaren bide luzea

Biblioteka nagusi horri Nazionala deitu? Hala izendatuko nuke nire ikuspuntutik, baina hori traba balitz berdin litzaidake Nagusia deituta, edota

²⁷ Torrealdai, Joan Mari (2007): «Euskal liburugintza 2005», *Jakin* 158, 11-50.

duela 90 urteko modu berean EUSKAL BIBLIOTEKA izendatuta. Nominalismotan denbora galdu gabe. Ingelesek «British Library» eta alemanek «Deutsche Bibliothek» deitzen diete berenei. Guk «Euskal Biblioteka» zergatik ez? Izana bermatuz gero...

Eraikin fisikoa bai ala ez, horra beste eztabaidagaia. Guggenheim moduko biblioteka-eraikuntza baten aldekoa izan daiteke bat, Ramon Sotak 1917an planteatu zuen bezala. Koldo Mitxelena Kulturunea ez dakit egokia den, nahikoa den. Baina bada. Kultura batek behar du alderdi materiala, nortasunaren sinboloa. Izateaz gainera adierazi ere egin behar da. Iraganekoa dela esanez eraikinari uko egiten diotenenk gogoratu beharko lukete 1994an Miterrandek «Bibliothèque Nationale de France» Tolbiac-en eraiki zuela, sekulako eraikina. Hamarkada berean kokatu zela British Library Saint Pancras-en. Hamarkada berean sortu zirela Aljeriako Biblioteka Nazionalea edo Estoniakoa.

Quebec kultur eredutzat maiz hartu izan da gure artean. Herri honek 1967an sortua du Biblioteka, eta 1997an eraikin berria egin zioten. Are gehiago: «La Grande Bibliothèque du Québec» zena 2001ez geroztik «Bibliothèque Nationale du Québec» da. Berriz ere eredu.

Bestalde, herri baten nortasunaren sinboloa liburutegia baden edo ez galdetu Bagdaden edo Sarajevon espresuki bonbardatu zutenei. Sarajevon bi milioi liburu erre ziren 1992an, bai, baina ikur bat txikitu ere bai. 2003ko apirilaren 14an Bagdadeko Biblioteka sutan jarri eta arpilatu zutenean, milioi bat liburu, dokumentu eta bestelako milaka altxor galdu omen ziren betiko, bai, baina horrezaz gainera irakiarren harrotasun sinboloa, Biblioteka.

Gernikako arbola gure askatasunen ikur baldin bada, Euskal Biblioteka izan daiteke gure kulturarena (ez etnikoarena bakarrik, gainera).

2008ko apirilean jakin genuen Donostiako Koldo Mitxelena Kulturune-ko liburutegian kokatzen zela Euskadiko Biblioteka. Hiriburu bereko Tabakaleran kokatzekoa zen, 5.000 metro gorderik omen zeuden horretarako, orain Koldo Mitxelena Kulturunera dator ustekabeen. Izen berria: Koldo Mitxelena Euskadiko Liburutegia.

Eusko Jaurlaritzaren atzerapena

Atzerapena ulertzeko arrazoi bat baino gehiago eman izan da.

Bat, Eusko Jaurlaritzak hasiera hartan ez zuela Biblioteka lehenetsi. Lehenetasunetan sartu ziren EITB eta Euskadiko Orkestra, baina Biblioteka ez.

Eta gero, barne zatiketa administratiboa. Zatiketa administratiboaz hitz egitean maiz edo beti, ezina adierazteko, EAE, Nafarroa eta Iparraldeko administrazioen zatiketa aipatu ohi da. Eta gutxiagotan barnekoa, lurralde historikoena. Biblioteken antolaketan eragin handia izan du. 1982an Eusko Jaurlaritzak OBE (Organización Bibliotecaria de Euskadi) legea onartu bazuen ere, hurrengo urtean Lurralde Historikoen Legeak eskumenak aldundien esku utzi zituen. Urte asko geroago berreskuratu ditu eskumenak Eusko Jaurlaritzak. 1990 urtera arte ez da onartzen Euskal Kultur Ondarearen legea.

Baina 2007ko legeak (11/2007), Kulturaren Euskal Planaren baitan landuak, jauzi kualitatiboa dakar, nola mamituko den ez badakigu ere. Hona Euskadiko Liburutegiaren egitekoak:

1. Euskadiko Liburutegiak eginkizun hauek izango ditu Euskal Autonomia Erkidegoko lurralde osoan:
 - a) Euskadin eta euskararen hizkuntza-esparruan argitaratu edo ekoiztutako lan guztiak eta euskararekin edo euskal kulturarekin erlacionatutakoak bildu, kontserbatu eta zabaltzea.– Helburu hori lortzeko, Euskadiko bibliografia-gordailuaren jasotzaile izango da, eta bide horretatik heltzen ez zaizkion bibliografia-lanak, berriz, berak eskuratuko ditu.
 - b) Euskal bibliografia-ondarea eskuratu, kontserbatu eta zabaltzeko, erakundeen arteko koordinazioa sustatzea.
 - c) Euskal ondare digitala sortu, babestu eta zabaltzeko eta ondare horretarako irispidea bermatzeko mekanismo egokiak jartzea.
 - d) Ondare digitalaren alorrean lankidetzeta-programak sustatzea.
 - e) Euskal bibliografia egin, kudeatu eta zabaltzea, beste erakunde batzuekin batera.

- f) Beste erakunde batzuekin batera, ahaleginak egitea euskal bibliografia-ondarea kontserba dadin, ondare horren euskarria dena dela.
 - g) Bibliografia-ondarearen katalogo kolektiboa egitea, Eusko Jaurlaritzan kulturaren alorreko eskumenak dituen sailarekin batera.
 - h) Euskadiko bibliografia-ondarea babesteko laguntza-zerbitzuak ematea, bereziki zaharberritzeko, erreproduzitzeko eta bikoiztuta dauden edo sobera diren lanak kudeatzeko zerbitzuak.
 - i) Beste euskal liburutegietatik datozen funtsen gordetzaileria izatea.
 - j) Beste dokumentu-sistema batzuekin lankidetzan arituz, liburutegi- eta dokumentu-teknikei buruzko ikerketen aitzindari izatea.
 - k) Euskal bibliografia-ondarea sustatzea, beraren bibliografia- eta dokumentu-funtsa osatzen duten materialen ikerketa, kontsulta, azterketa eta erreproduzioaren bidez.
2. Euskadiko Liburutegiak nazioarteko bibliografia-arauak edota informazioa kudeatzeko bestelako estandarrak egokituko ditu, eta, hala badagokio, Euskadiko Liburutegi Sistema osorako katalogazio-arauak egingo ditu. Era berean, autoritateen katalogoa ikuskatu, baliozkotu eta zerrenda bakarrean bateratuko du.
3. Euskadiko Liburutegiak katalogoetan, argitalpenetan eta beraren jardueren zabalkundearen elebitasuna kontuan har dadin bermatuko du.²⁸

Ez da zalantzarik: legeak Euskadiko Bibliotekari egotzen dizkion funtzio guztiok tertzioz betez gero, sekulako aurrerapausoa lekarkioke bibliografiari eta euskal bibliotekari. Urte batzuk lehenago Pruden Gartziak biblioteka nazionalaz argitaratu zuen artikulua batean zioenez, hemen ere «borondatea da gakoa».

²⁸ 11/2007 Legea, urriaren 26koa, Euskadiko Liburutegiei buruzkoa, 29. artikulua (*Euskal Herriko Agintaritzaren Aldizkaria*, 2007-11-19).

Literatura gutxitxo sortu du lege honetatik eratorri den Euskadiko Bibliotekak. Ez dakigu zergatik. Izenagatik akaso? Biblioteka «nazional» gisa lantzen da egitasmoa Kulturaren Euskal Planean, eta Legebiltzarreko areto nagusira ere horrela sartu zen, izendapen horrekintxe, baina handik «soildua» atera zen: Euskadiko Biblioteka. Kokaguneagatik? Hasiera batean Donostiako Tabakaleran behar zuen kokatu; baina gero, ustekabean, Koldo Mitxelena hobetsi zen. Orain Koldo Mitxelena Euskadiko Liburutegia du izen ofiziala. Bietan espazio urriegia kritikatu dute batzuek. Berandu etorri delako? Espainiako Estatuko erkidegoekin alderatuta oso berantiarra da EAEkoa, eta gainera hirukoaren gobernualdiaren azken aldian erabakia.

Honegatik edo hargatik, nabarmen agertzen da erabakiak zein txalo eta ilusio gutxi sortu zuen inguruan. Ez dakit egitasmoak, gauzatu den bezala, sinesgarritasunik ez duelako ala ilusionatzeko gaitasunaren giharra guztiz ahuldua daukagulako.

*Eusko Legebiltzarraren kezkatik*²⁹

Atzerapena dela eta, plangintzarik eza eta koordinaziorik eza salatzen da sarri.

Egoeraren aurrean kezkatuta, Eusko Legebiltzarrak 1989an dei bat egiten die hainbat liburutegiri. Horrela eratzen da «Grupo de Biblioteca Vasca» deritzana. Bertan daude: Parlamentuko Bibliotekarekin batera Deustuko Unibertsitatekoa, Lazkaoko Beneditarrena, Gasteizko Sancho el Sabio Fundazioa. Eta erretiratu zen arte, Euskaltzaindiaren Azkue Biblioteka. Talde honek Euskal Biblioteka egin behar dela esanez amaitzen du: «Es hora de llevar definitivamente a la práctica esta idea de Biblioteca Vasca que hemos querido definir aquí».

Taldearen txostena Sancho el Sabio Fundazioaren aldizkarian eman zen argitara 1992an. Gogoeta historikoak hartzen du txostenaren zati nagusia.

²⁹ Grupo de Biblioteca Vasca (1992): «La Biblioteca Vasca», *Sancho el Sabio. Revista de cultura e investigación científica* 2, 333-343.

Ondoren dator Bibliotekaren definizioa, hobe esan, denominazioa, eta amaitze aldera, liburutegiaren esparruak nolakoa beharko lukeen, adibide eta guzti, bai geografikoak eta bai tematikoak.

Esparru geografikoa Garonatik Ebrora zabaltzen da.

Biltzekoak diren materialetan hamaika mota hauek bereizten dituzte:

1. Marco físico, es decir, suelo, paisaje, donde ha vivido el hombre vasco.
2. El hombre vasco (en cuanto pueblo), desde el punto de vista físico, espiritual o psicológico.
3. Todas las manifestaciones de la cultura vasca (literatura, artes plásticas, artes aplicadas, música, danza, religión, política, lengua, economía, sociología, leyes, instituciones...) tanto en Euskal Herria como fuera de ella.
4. Historia del pueblo vasco, así como la participación de éste individual o colectivamente en la historia de otros pueblos.
5. El hombre vasco (en cuanto a individuo): biografías, correspondencia, diarios, obras y comentarios de las mismas del hombre vasco o de agrupaciones de hombres vascos.
6. Biografías, correspondencia, diarios de personas, que aunque no son vascos por su origen, su actividad y sus acciones, han tenido incidencia en el devenir de Euskal Herria o sirven para conocer algún aspecto de la historia, cultura... del pueblo vasco.
7. Toda publicación o documento de organizaciones políticas, sociales, culturales, etc. de Euskal Herria, y los documentos que sirvan para el estudio de dichas organizaciones o de aquéllas que no siéndolo realicen actividades que repercuten en el País.
8. Toda obra o escrito realizada por autor vasco en euskera o en otra lengua, así como sus traducciones.
9. Toda obra o escrito de autor no vasco traducida al euskera.
10. Obras de creación de autor no vasco ambientadas en Euskal Herria.

11. Obras impresas en Euskal Herria que no tengan nada que ver con los apartados anteriores [XX. mendera arte].

Euskal Herriko Bibliotekari ez omen dagokio «nazional» hitza erabiltzea, bakarrik EAEkoari. Hau erabaki zuen taldeak azkenean:

Por lo tanto se llegó al acuerdo de hablar de Biblioteca Vasca, eludiendo problemas administrativos que no tienen por qué influir en la concepción del tema por el grupo de trabajo, que engloba todo el ámbito geográfico-histórico de la colectividad vasca.

Joana Albret Mintegiaren aldarrikapenak

Ahoan bilorik gabe mintzatuz, Biblioteka Nazionalaren planteamenduan aitzindari izan da Joana Albret Bibliotekonomia Mintegia.

Euskal Herri osoko bibliotekari eta dokumentalista andana batek sortu zuen mintegia 1997an, bai biblioteketan eta bai dokumentazio guneetan euskararen erabileraren normalizazioaren egoera tamalgarria konpondu nahian.

Hainbat lan eta proposamen egin izan diete erakundeei, arrakasta handirik gabe, antza denez. Kanpotik begiratuta ezagunenak Biblioteka Nazionalari buruzkoak dira. Behin eta berriz atera dute gaia plaza publikora, bai partaideek indibidualki eta bai kolektiboki. 1998ko bi agiritan ongi islatzen da mintegiaren jarrera.

Lehena adierazpen bat da, 1998ko ekainekoa, Uztaritzen ezagutzera emana:

Joana Albret Bibliotekonomia Mintegiko partaideok, urtealdi honen amaieran, honako hau adierazten dugu:

[...]

- c) Euskal Biblioteka Nazionala eskatzen dugu, alegia, Euskal Herri osoko biblioteken arteko lotura eta koordinazioa bideratuko lukeen biblioteka.
- d) Bereziki, euskarak pairatzen duen bazterkeriari konponbidea emateak lehentasun osoa behar luke izan. Euskal Agentzia Katalografiko bat eskatzen dugu alor honetako arazoak bideratzeko.

Eta urtea amaitzear, abenduan, hamaika sinaduraz manifestu bat kalera-tzen dute egoera kaotikoa salatuz eta ondorio negatiboak azpimarratuz. Ho-rrren jarraian dator euren proposamen nagusia:

Por ello proponemos la creación de un organismo autónomo para todo el país: la Biblioteca Nacional Vasca, la Biblioteca de Euskal Herria. La ubicación de su sede no debe ser un problema insoluble, sobre todo cuando ni siquiera existe el proyecto, pero pensamos que un buen lugar sería Iruñea. Por supuesto, se trataría de una biblioteca nueva, distinta de las existentes hasta el momento. Su creación, gestión y financiación correría a cargo de un órgano común de co-operación entre las tres comunidades políticas vascas actualmente existentes (Comunidad Autónoma Vasca, Comunidad Foral Navarra, Departamento de los Pirineos Atlánticos en tanto que no se constituya un Departamento del País Vasco en el Estado Francés).³⁰

Eite honetako biblioteka baten garrantzia hil ala bizikoa da Pruden Gar-tzia Azkue Bibliotekako zuzendariarentzat. Hona bere hitzak:

Euskal kulturaren ikuspuntutik, biblioteka nazional bat hil ala biziko arazoa dela esango nuke. Ez naiz hasiko arrazoi zehatzak ale-tzen, nahikoa baita galdera honela planteatzea: mundu osoan biblio-teka sistema guztien buruan biblioteka nagusi bat jartzen bada, are-ago, Espainiako erresumako erkidego autonomo guztietan sistemaren burua izateko biblioteka bereziak sortzen badira, ez ote da izango ezinbestekoa delako?³¹

Biblioteka Nazionalaren gaia sakon eta askotan aiputan hartu dute Minte-giko beste kide batzuek ere, Gerardo Luzuriaga batek, Agurtzane Juanenak.

Joana Albret Mintegiko partaide den Agurtzane Juanenak behin eta be-rriz azpimarratu du eraikinaren beraren ikur balioa; Juan José Fuentesen zenbait aipu esanguratsu bildu zituen:

Pero en los países desarrollados esta función de identidad, de re-presentación cultural, se produce no sólo desde los materiales alma-

³⁰ «Por la Biblioteca Nacional de Euskal Herria», *Euskadi Información*, 1998-12-12.

³¹ Gartzia, Pruden (2000): «Borondatea da gako», *Argia* 1.752, 2000-03-05.

cenados, desde unas colecciones de obras muchas veces únicas, que son, sin duda, las mejores del país. A esto lo podríamos llamar «señas de identidad a través de los contenidos»; la cuestión va más allá, va a las «señas de identidad a través del contendedor».

Es decir, los documentos son importantes, pero no lo es menos el edificio, que así pasa a ser nuevo y otro «documento»; paralelo al valor de las colecciones es el valor del edificio que las contiene, que pasa a ser así, a su vez, otra muestra de la identidad cultural de la nación. [...]

Tan cierto es que la biblioteca nacional, y sus instalaciones, representan unas señas de identidad cultural como que, sensu contrario, cuando se quiere destruir la cultura de un país y sus símbolos más representativos, la biblioteca nacional es uno de los primeros objetivos de dicha destrucción.³²

Idea hauei, gai hauei, bibliotekarena, bibliografiarena, leku edo aterpea eman die *Jakin-ek*.

5. Mendeurrenaren kariatara

Euskal Bibliografia eta Euskal Bibliotekaren lehen ahalegin eraginkorren mendeurrenaren atarian gaude.

Urte gutxi batzuk barru izango dira ehun urte, Quadra Salcedo edo Odon Apraiz bibliografia lanetan hasi zirenetik: 1914-1915.

1917-1918 urteetan egin ziren, seguruenik, gai hauen inguruan planteamendurik helduenak. Gogoratu Landaburuk egina, Sota eta Egileorrek egina, edo Tomas Etxebarriak Oñatiko Biltzarrean.

1917 urtea har daiteke mugarriztat, jauzi kualitatiboa urte horretantxe egiten delako, inizatiba pribatuak erakundeen eskuetara heltzen direnean. Jauzi kualitatiboarena egoki azaltzen du Euskaltzaindiko lehen kronikariak, Euskaltzaindiari buruz ari delarik: indar partikularrak argal eta mehe dira; indarra eta indartzea erakundeen esku dago.

³² Fuentes, Juan José (2003): *Las bibliotecas nacionales: un estado de la cuestión*, Gijón, Trea, 2003, 230.

Testuingurua gogoan hartzea komeni da eta Eusko Ikaskuntza eta Euskaltzaindiaren sorrerarekin lotzea: urte berak dira, eragile politikoak ere ia berberak, eraman zen bidea ere bera zen, metodologia ere bertsua... baina haien haziak lur hartu zuen, eta honenak ez. Eta ihartu egin zen proiektua.

Data edozein delarik ere, 1917 edo besteren bat, aukera polita dugu gaiari heltzeko. Urteurren ponpoxoak horretarako dira, edo beharko lukete izan: iraganari begira jarri eta hasiera haiek nolakoak izan ziren aztertzeko, zer ikasiko ere.

Urteurrenek beste aukerarik ere eskaintzen dute: etorkizunari begira amets egiten jarraitzekoa.

5.1. Mendeurrenaren talaiatik hasierara begira jarrita

Mendeurren batek atzera begira jartzen gaitu beti, egin den bideari, eta batez ere hasierari begira. Zertarako? Utopiak, ametsak, saioak eta ahaleginak zein ziren ikusteko, ikasteko.

Puntuz puntu seinalatuko ditut hastapeneko «sorrera markak» edo ezau-garriak:

- *Ametsaren edo ambizioaren handia*: bibliografia bere eremu guztietan landu nahi izan zuten: euskarazko liburua, euskal lurretan jalgia, euskaldunei buruzkoa, euskaldunek idatzia. Ezein ikuspegiri uko egin gabe.
- *Elkarlanean* ikusten ditugu Quadra Salcedo eta Odon Apraiz, bi sentsibilitate politiko, zatiketen eta alderdikerien gainetik. Sortu ziren saioak elkar ukatzaile barik elkar osatzaile izan zitezen ahalegin betean ikusten dugu Odon Apraiz.
- *Iniziatiba pribatuaren* eremuan hasi eta hazi dira bibliografia proiektuak, nahiz eta beraien ustetan zerbitzu publikoaren ikuspegia izan. Gero ere, gerra ostean, horrelaxe sortu eta indartuko dira Jon Bilbao eta besteen egitasmoak. Gizabanakoak izan dira aitzindari, ez erakundeak, ezta ere elkarteak.
- *Komunitate linguistiko-kulturalaren mugak* onartzen dira. Iruac-Bat zaleak onartzen zuen Nafarroa; Laurac-Bat zaleak onartzen du Iparraldea

tartean sartzea. Eta beste batzuek, zertan esanik ez, modu natural eta unitarioan hartzen dute Zazpiak-Bat.

- Landaburu eta Sota politikarien *erabakimena*: eraginkor izateko borondatez egiten dituzte mozioak.
- Markoa gainditzeko *erakundeen ausardia*: liburutegiaren kasuan ez da gauzatzen, baina bai Euskaltzaindiaren sorreran edo Eusko Ikaskuntzarenean. Erakundeek elkar hartuta sortzen dituzte lanerako elkarteak.
- *Kulturaren duten fedea*. Eragile guztien marka da liburuari, kulturari, dokumentuari sekulako eraginkortasuna egozten diotela. Politikaren gainetik jartzen bide dute kultura. Uste dute, uste dutenez, dokumentuaren «egiak» oker dagoenaren ikuspegia aldaraziko duela, nahiz eta borondate txarrekoa izan. Liburutegia Salomon berri bat da.

5.2. Etorkizunera begira amets egiten jarraitzeko, proiektuak pentsatzeko

Zertan esanik ez da ez gaudela 1917an, ez gaudela «zero puntuan». Bibliografiak bezala Bibliotekak asko aurreratu du, zorionez.

Baina utzidazue errealitatearen gainetik amets egiten. Errealitate hori osatzeko, hobetzeko edo indartzeko balioko balu ametsak, ni pozik. Errealitatea aldatzeko balioko duen? Ez dut uste, ameskeria litzateke hori, ezta?

Aurretiaz esan nahi dut hitzak bere materialtasunean eta formulazioan ez hartzeko. Behatzari begiratu partez jarri begia behatzak seinalatzen duen zeruertzean.

Orain arte bezala bi zatitan banatuko dut ametsetako proiektua: bibliografia eta biblioteka, txanpon beraren bi aurpegiak bailiran.

Bibliografia

- *Bibliografiagune bat eta bakarra*. Euskal Herri osoko informazioa jasoko eta bideratuko lukeen gunea litzateke. Pizkundekoek nahi zuten beza-

la, gurekin edo gure herriarekin loturiko arlo guzti-guztiak bilduko litzuzke bibliografiagune honek.

Mila arrazoigatik izan daiteke garrantzitsua gune orohartzaille bat izatea. Barrura begira zein kanpora begira. Barrua antolatzeko eta kanporako leiho edo atari.

Egungo gizartearen ezaugarriak kontuan hartuta, puntu bat seinalatu nahiko nuke. Mundu globalizatuan gaude, Interneten aroan gaude. Itsasoarekin konpara daiteke Internet. Edo oihanarekin. Nor gara gu hor? Txikiak, ezdeusak, ezta? Baina bagara, eta izaten jarraitu nahi dugu. Eta ikus gaitzaten nahi dugu.

Gure kulturaren berri izatea nahi badugu, *conditio sine qua non* da gune bat izatea erreferentzia gisa, identifikatzeko tresna. Ez da agian baldintza nahikoa, baina bai ezinbestekoa. Adituei dagokie nola diseinatu, barrura eta kanpora begira, bi isurietan, tresna eraginkor izan dadin.

Gune edo atari hori litzateke gure bisibilitaterako lanabesa. Frantsesak kezkatuta daude euren kultura «ez delako ikusten». Kezka hori ez dut nabaritzen hemen. Agian amore emanda gaudelako. Egin dezagun amets!

Mendeurrenaren abaguneaz baliatuz bi amets badira errealitate bihurtzeko modukoak.

- *Euskararen bibliografia*. Ehun urte beteko direnerako bideratzen hasita ikusten dut nire ametsetan euskararen bibliografia. Mendeurrena ospatzeko a zer oparia! Zer bildu? Euskarazko ekoizpena noski, baina baita ere euskarari buruz mundu zabalean argitara eman den guztia, Jon Bilbaok utzi zuen puntutik aurrera. Euskaltzaindiaren ikergune berri bat izan daiteke, ahala eta nahia uztartuz gero.
- *Euskal intelligentsiaren inbentarioa*. 1917an dio Quadra Salcedok euskal autoreen 5.000 fitxa bilduta dauzkatela. Jon Bilbaoren Eusko Bibliografiak azken ordura arte kanpo utzi zuen alorra bada ere, alorka edo lurraldeka landu den bidea izan da. Gaztelaniazko autoreengana mugatuz bada ere, milaka fitxa asko bildu ditu Elias Amezaga batek. Haratago joan daitekeela iruditzen zait, hala ere.

Gai honi heldu diotenean autoreek erakutsi nahi dute euskaldunek pen-tsatu ere egiten dutela, ideiak ere landu dituztela eta ez burdina bakarrik. Denek ukatu nahi dute topiko ezaguna: euskalduna egintzetan luze, hitzetan labur.

Topikoa onartutzat ematen da eta suposatu egiten da euskaldunak ez duela idatzi, edo gutxi idatzi duela. Zergatik suposatzen da hori? Idatzi dutena ez delako ezagutzen. Eta zergatik ez da ezagutzen? Inoiz ez delako sistematikoki arakatu.

Amets hori egia bihurtzen jada hasiak gara Jakinen Joxe Azurmendirekin, eta ametsa baino ere errealitate emankorragoa aurkitu dugu. Ikusi dugu Aro Moderno guztian, zientzien edozein alorretan, European nahiz Hego Amerikan, liburuak publikatu dituzten euskal herritarrak asko direla. Baina euskaldun horiek historia politikoa eta erlijiosoa kanpoko erakundeei (errege, diozesi, ordena erlijiosoei) lotuta egin duten bezala, historia intelektuala ere kanpoarekin erlazioan egin dute. Horrela euren obra sakabanatuta gelditu da, Euskal Herriarekiko erreferentzia komunikgabe.

Biblioteka

Pizkunde garaian diseinatu zen liburutegiak ezaugarri jakinak ditu: xede nagusia euskal jendeari dagokion guztia biltzea da. Eta hori mundu osoaren aurrean jartzea, bibliografiaren bidez aurrena eta gero bibliotekan. Gaur ere baliagarri zaigun ikuspegia iruditzen zait, eta osoki erdietsi gabea.

Euskal Herri osoko Biblioteka bat ametsa ala ameskeria al da? Amets bezala ikusten dut nik gaur, baina bihar egingarria, zergatik ez?

Beranduegi ez bada, 1918ko eredia ez da txarrena: erakundeen artean organismo autonomoak sortu (Euskaltzaindia, Eusko Ikaskuntza) Euskal Herri osoa bere baitan hartzen dutenak, alegia. Abantaila bat bederen baluke: liburutegia unean uneko liskar politikoen eremutik aterako luke.

Biblioteka modernoa hibridoa ikusten dut nire ametsen. Edukietan hirukoitza: analogikoa, digitala, birtuala, hots, liburua euskarri guztietan

hartuko duena. Eta izaeran, fisikoa eta hormarik gabea aldi berean. Bertatik bertara zerbitzua emango duena eta urrutikoei ere bai.

Pizkundeko gogoari teknologia txertaturik sor daiteke Euskal Gutenberg egitasmoa.

Zer litzatekeen Euskal Gutenberg? Labur-labur esanda, Michael Hart-en Project Gutenberg delakoaren euskal bertsio egokitua. Hark egin asmo zuena eta gauzaten ari dena zera da, munduko ondare bibliografikoa osoki digitalizatu, domeinu publikoko liburuetatik hasita. Anbizio gehiegia eta errealismo gutxiegia salatu zioten 1971n hasi zenean, baina jada 20.000 titulutik gora digitalizatu ditu eta 2015erako aurreikusi du milioi bat izan ditzakeela digitalizatuta.

Euskal Gutenberg egitasmoak euskarazko liburu historikoak digitaliza ditzake hasieran. Eta gero bestea. Zenbat izango dira, bada? Ez dakit, baina asko ez. Nire datu basean 50.000 mila fitxa ditut, euskarazkoak. Horietako banaka batzuk jada digitalizatuak daude, Euskal Herriko liburutegi digitaletan.

Hatsaldi berean digitaliza daitezke euskal intelligentsiaren emaitza biltzeko inbentarioak zerrendatuko lituzketen obrak.

Michael Harten egitasmoan inspiratuta edo oinarrituta, beste kultura batzuek ere ari dira euren liburutegi propioak egiten. Hala nola, eskandinaviarrek literatura eskandinaviarra digitalizatzeko «Projekt Runeberg» daukate, 200 titulurekin. Eta alemanek «Projekt Gutenberg-DE», literatura alemaneko beste 200 titulutakoa.

Eta guk zergatik ez?

Amaitzera noa.

Amets nostalgiko batekin bukatzen utzidazue:

Zein egoeratan ote legoke gaur euskal kultura, baldin eta 1919an Euskaltzaindia sortu zen bide beretik Euskal Bibliografia eta Euskal Biblioteka sortu izan balira?

Aukera hura galduta ere, non ote geundekeen gaur, baldin eta 1982an Euskadiko Orkestra sortu zen bide beretik Euskal Bibliografia eta Euskal Biblioteka sortu izan balira?

Dena den, sekula ez omen denez beranduegi, ospatzeko modurik izan dezagula Pizkundeko saioen ehungarren urtean.

Esan dut.

Alexandriatik digitalizaziora

Joan Mari Torrealdai Nabea Euskaltzaindian sartzeko hitzaldiari erantzuna

ARANA MARTIXA, Jose Antonio

Euskaltzain osoa eta Euskaltzaindiko Azkue Biblioteka batzordeburua

Joan Mari Torrealdai Nabea euskaltzain berriaren *Sarrera Hitzaldiaren* laburpena entzun dugu eta laster argitaratuta ere ikusiko dugu. Gai interesgarria aukeratu du hizlariak euskararen historiari lotuta **Bibliografiatik Bibliotekara. Esperantzari leihoa** izenburupean. Lehen bibliografia eta biblioteketatik gure egunetara jakitun askok jarraitu duten bideak, beraien lanetatik ematen digute bide zabala lehendabizi lerrotutako liburuetatik nola heldu garen oraingo biblioteketara, edo hobe esateko behar dugun Euskal Bibliotekara. Zerbait falta dela hemen argi dago, baina Torrealdaik berak egingo du ibilbide hori. Ondare bibliografikoa biltzeaz harago, Memoria historikoa bermatzea eta Euskal Herria diferentziatu izatea daude jokoan. Beraz, Bibliografia eta Bibliotekak ez dira gauza fisiko edo materialak soilik, gure izaeraren oinarria eta adierazpena ere bai. Sakontzeko gaiak direla uste dut eta ez amaigabeko eztabaidetan ibiltzeko eremua.

Joan Mari Torrealdai Nabea hemen, Foruan, Urberuaga auzoko *Mosone* baserrian jaio zen 1942ko azaroaren 24an, *Atxeta* kobazulo aurrean, non Jose Migel Barandiaranekin egin nituen nik indusketa lanak, Joan Mari gazte zelarik. Historiaurreko eta erromatarren garaiko aztarna asko dituen herria da Foru. Azken urteotan agertutakoak gehien bat. Beraz, milaka urteko historia daukana da Torrealdairen jaioterria, eta dudarik gabe, milaka urteetan euskara erabili duen herria eta orain ere bizi-bizirik darabilena. Orain udaletxea den eraikinean zegoen eskola eta han egin zituen Joan Marik lehen ikasketak. Filosofia eta Teologia ikasketak egin ondoren, Zarauzko Eskola Profesionalean irakasle izan zen urte batez, eta 1968-1969 bi

urteetan *Jakin* aldizkariaren zuzendaria izan zen, galarazia izan arte. Aldizkari honi buruz zeresan badaukat, baina gerorako utziko dut.

Okzitaniako Tolosara jo zuen gero goi-ikasketak egitera, Teologiako Lizentziatura lortu zuelarik 1972an, eta urte berean Pariseko «Alliance Française» delakoan hizkuntza frantseseko Diplomatura lortu zuen, eta bertako «Institute d'Etudes Sociales»en Gizarte Zientzietako Lizentziatura (1975). Orduan izan zen euskaltzain **urgazle** izendatua.

Goi-ikasketak egin bitartean, eta gero, ingelesa ikasi zuen Ingalaterran, Canterbury (1973) eta Londresen (1974-1976) Danlingua akademian. Parisetik itzulita, *Anaitasuna* hamabostaldiaren zuzendari izan zen, eta denbora berean (1976-1977) eta (1977-1978) ikastaroetan eta gero 1991-1993koetan Soziologia irakaslea izan zen Deustuko Unibertsitatean. Doktoregoko ikastaroak eman ditu Euskal Herriko Unibertsitatean eta Deustukoan 1978an, eta Mondragon Unibertsitatean irakaslea izan da 1998-1999 ikastaroan. Irakasle jardunak ez zion oztoporik jarri soziologiaren ikuspuntutik aztertuta liburu eder eta baliotsua kaleratzeko, hots, *Euskal idazleak gaur* (1977), antologia ilustratua une hartako euskal idazleen berri adierazteko, **Euskal idazleen Elkarteko** (EIE) idazkaria izan zelako orduan. Durangon egin zuen Elkartek batzar nagusi bat (1979) eta Xabier Gereño eta biok bildutakoen erabakia eta agindua hartu genuen Elkartearen Araudi ofiziala prestatzeko. Lan hori burutu genuenean, Jose Mari Velez de Mendizabali eraman nion Arrasatera Elkartearen artxiboa.

Atsedetik hartzen ez duen gizon honek, liburugintzan eman ditu orduak eta egunak. Frantziatik zebilela *Iraultzaz* liburua argitaratu zuen (1973), eta Euskal Herrira itzulita, 1984an Informazio Zientzien Lizentziatura burutu zuen Euskal Herriko Unibertsitatean, eta ikasketen ondorio gisa, *Euskara eta Euskal Telebista* liburua kaleratu zuen tituluarekin batera. Deustuko Unibertsitatean lortu zuen gero, 1991n, Zientzia Politikoan eta Soziologian **Doktoregoa**. Ikerketa asko egin ondoren eman zigun *Euskal Kultura Gaur. Liburuaren Mundua* (1997), *El libro negro del euskera* (1998) eta urte berean *La censura de Franco y los escritores vascos del 98*. Eta beste izenburuko liburu batzuk laburpen honetan lerrotu ezin ditudanak. Baina adieraztekoa da bes-

te zientzietako mundu baten ere sartu zela gure Joan Mari, hots, **Bibliografian**. Azken hogeitabost urtetan, atsedenaldirik izan gabe, 25.000 fitxa bete eta taxutu zituen, eta 1993-2001 bitartean eman zigun bildutako ondorioa bost liburukitan izenburu honekin: *XX. Mendeko euskal liburuen Katalogoa*, 2000 orrialde betetzen dituena. Hemen ere soziologia hartu du Torrealdaik abiapuntutzat, eta berak dioenez, bilketa egikeran ez zen zenbatekoa garrantzitsuena, zertaz ari ziren liburuak baizik.

Bibliografia da Joan Mari Torrealdaik aukeratu duen gaia sarrera hitzaldi honetarako. Eta egia esan, ikusi dugu nola sartu den mundu honetan XX. mendeko bibliografia bilduz. Ezin dugu ahaztu orain arte eusko bibliografiaz egin den lanik garrantzitsuena Jon Bilbao Azkarreta gure maisuaren *Eusko Bibliographia*, hamairu liburukitan Auñamendik argitaratua dela. Gogora dezagun hemen lehen bibliografia Manuel Larramendik eman zigula 1745ean *Diccionario Trilingüe* delako hitzaurrean eta gero ikerle asko izan direla gai honetaz arduratu direnak. Baina liburuak soilik izan ziren zerrendetan agertzen zirenak eta bibliografia zabalitzen joan zen, aldizkariak eta artikuluak ere kontuan hartzen hasi zirelarik.

Jon Bilbao Puerto Ricon jaio zen (1914) eta munduan zehar bibliografia lanetan, gehien bat ibili arren, politikan ere parte hartu zuen, *Euskera* Agerkarian argitaratu nuen *Nekrologian* ikus daitekeenez. Bibliotekari lana baino askoz garrantzitsuagoa zela bibliografia esaten zidan eta asmo biok batera erabili ditut urteetan. Liburuak bai, baina aldizkariak eta artikuluak ere katalogatu behar zirela esaten zidan, Odon Apraizek esaten zuen bezala, aldizkarietako artikuluetan, sarri, liburuetan baino gauza interesgarriagoak agertzen baitira. Esana egin nuen, eta gure euskaltzain berria ere ekintza horretan bidelagun izan dut. Kazetaritza hutsak baino ikerketa gehiago eta sakonagoak ematen dizkigute aldizkariak. Torrealdaik aipatzen digu Quadra Salcedoren ametsa *Idearium* aldizkaria sortukeran, bibliografia bultzatzeko gogoetan: «Una obra urgente en la cultura del país».

Alexandriako Bibliotekan bazeuden katalogoak, taula grabatuak, eta abar. Baina Bibliografiari buruz ezagutzen dugun lehen liburua Ricardo de Bury-rena da: *Philobiblion*, aspaldi idatzia (1287) baina ezezaguna izan ge-

nuena Kolonian 1473an argitaratua izan zen arte. Gero, inprimatzaile sonatuenak, beraiek argitaratutako liburuak ezagutarazteko, ateratzen zituzten katalogoak. Bi aipatuko ditut, inprimatzaile handiak izan zirelako: Aldo Manuciok, 1498an Venezian atera zuena (inkunablea, noski) eta Christophoro Plantinok 1566an Anversen/Anberesen kaleratu zuen *Index librorum*. Aipatu beharrekoa da Nicolas Antoniok Sevillan inprimatu zituen *Bibliotheca vetus* eta *Bibliotheca nova*, Augustotik hasita XVII. menderarte ezagutzen ziren liburuen bibliografia. Aipagarria da 1885ean Bostonen (EEBB) Melvil Dewey bibliografoak asmatu zuen *Sistema dezimala*, liburuak gaia kontuan izanik hamar multzotan ordenatu zituena.

Katalogoetatik aparte, badaude Bibliotekonomian aztertu eta ikertu behar diren beste gai interesgarriak: bibliografia bera, bibliomania, liburuak jakina, letra tipoak, zentsurak, inprimategiak, ilustrazioak, eta azken baten bibliotekak. Eta une honetan, denen gaintetik eta denak ezabatzeko gogoz informatikako «autopista» nondik dabiltzan azkar eta liskarzale hainbat programa. Alexandria Bibliotekatik, Gutenbergen ganetik, digitalizazio mundura heldu gara. Eta badirudi orain arte egindako guztiak ez duela ezertarako balio. Baina liburuen eta argitalpenen munduan bizi garenok ez gaude mundu berri horren beldurrez kikildurik. Aurrerapen guztiak onartu behar dira eta pozik onartu ere. Baina jada mundu zaharreko diren liburuak, paperezkoak esan nahi dut, badituzte beraien bertuteak, eta ez dira berehala desagertuko, etsaia liluragarria izan arren. Ez dut zalantzarik sortu nahi hemen.

Kulturaren adierazpenean eta historian, orain arteko medioetan, bi multzo bereiztea oso garrantzitsua da, gizateriak ezagutu dituen bi asmakizun handiren ondorioak baitira: idazkera eta inprimaketa. Argi dago bion bidez azaldu dezakela gizonak eta emakumeek, inteligentzia daukatenetik, bi beharizenei erantzun: gauzak gogoratzea eta ideiak besteei helaraztea. Ahozko tradizioa, zoritxarrez, sarri desitxuratu egiten da, galdu ere osoan ez bada, aldika. Horregatik beharrezkoa dugu ideiak eta tradizioak euskarri ezabagaitzetan finkatzea, materia desberdinetako tauletatik hasi, Egipton erabilitako papiroz jarraitu, edo Pergamon, 159. urte K.a.tik erabiltzen hasitako pergamoetan, paperean gero eta azkenean eta orain, informatikak ematen dizkigun euskarri desberdin guztietan.

Liluragarria da benetan idazkeraren historia. Piktografikoa edo ideografikoa da hasiera baten irudi ulergarrien bidez edozein hizkuntzari atxikitzeko modukoa. Idazkera fonetikoa datorkigu gero, hizkuntza desberdinetan soinuak isladatzen dituena, batzuetan silabikoa izan daitekeena (Txina, Japonia), edo alfabetikoa, gure mendebaldeko zibilizazioan hizkuntzek darabiltena. Dirudenez, idazkeraren bilakaera honek Sumerian dauka sortzea 3.500. urte K.a. Eta alfabetoa fenizioek asmatu zutela dirudi 2000 urte K.a. Kultura desberdinek aukeratu zuten zegokien alfabetoa: asianikoa, etruskkoa, latinoa (munduan inportanteena eta gehien erabilia), grekoa, zirilikoa, e.a. Menderik mende antzarren buztan edo hegoetako lumak erabili ziren, XVIII. gizaldiaren azkenean altzairuzko luma agertu zen arte, Pragako Luis Senefelderrek patentatua. Luma estilografikoa Ingalaterran agertzen da lehendabizi (Schaefer, Parker, Waterman, e.a.). Bolaluma (edo boligrafoa) XX. mendekoa da, Marcel Bich-ek 1953an asmatua, *bik* izenarekin milioika saldu eta erabilia zena eta dena.

Baina eskuizkribuak, nahiz eta koadernatuta kodexetan liburuaren antzera azaldu, dokumentu bakar bat baino ez ziguten ematen. Eta idatzitakoa gozatzeko, eta bide horretatik ikerketa edo estudioak mundura heltzeko, aleak ugaldu behar ziren teorikoki *ad infinitum* eta praktikan merkatuaren eta erabileraren arabera. Labur esanda, inprimatu beharra zegoen. Inprimaketaren teknika txinoek ezagutzen zutela diote, 594. urte K.a., hain zuzen xilografia asmatu zenetik, hots, inprimatzeko zurezko plantxak asmatu zirenetik. Baina gaur ezagutzen dugun inprenta 1450. urtearen inguruan sortzen da, Johann Gensfleisch Gutenbergek (Maguncia, 1397-1468) moldeko letra mugikorrek erabiliz *Meza* liburu berezi bat inprimatu zuenetik. Baina Gutenbergi benetako ospea eman zion inprimaketa izan zen 1455. urtean *Biblia* inprimatu zuenak, eta 1462.ean 48 lerroduna. Honek eman zion hasiera **inkunableen** aroari.

Gutenbergen asmakizuna berehala hasi zen Europan zehar hedatzen, eta 1500. arte letra gotikoarekin inprimatutako liburuak agertzen hasi ziren, lehena 1465.ean, Erromatik hurbil dagoen Subiaco herriaren monasterioan, non letra erromanoaz inprimatzen hasi ziren, letra gotikoa baztertuz. Veneziako Aldo Manuzio inprimatzailea ere orduan hasi zen letra mota berri hau erabiltzen. Izatez, inkunableak eta gerokoak ere erabili zuten gotikoa

Ufilas fraideak (Kapadozia, 311-383) asmatu zuena, baina Aldo Manuziok liburu batzuetan letra erromanoa erabili eta gero, *italika* (kurtsiba, etzana, bastardila) erabiltzen hasi zen. Ehun urte geroago, 1548.an, euskaldun kaligrafo batek, Joanes Itziar durangarrak eman zigun letra moten aukera *Arte subtilissima* liburuan.

Moldiztegiak hasi ziren agertzen Europan XV. mendearen erdirantz: Krakobia (1466), Basilea (1468), Paris (1470), Viena (1470), Buda (1471), Alost (1472). Baina Euskal Herrian ere laster agertu zen moldiztegia, Biarrotik etorritako Arnald Guillen de Brocar-en eskutik. Done Jakueren bide-tik sartu zen Euskal Herrian kultura europearra, gurea aberatsa zen unean, neurri baten behintzat, hargin eta nolabaiteko arkitektoak, elizetako organugileak, edozein motako artisauak, eta nola ez inprimatzaileak, Brocar ez baitzen izan etorritako bakarra. Baina bai Euskal Herrian lehen liburua inprimatu zuena, hots, *Manuale secundum consuetudinem Ecclesiae Pampilonensis* (1494). Beste 23 inkunable argitaratu zituen Brocarrek Iruñean, tartean 1496.an, *Misale mixtum pampilonense*, zeinetan agertzen den lehendabizi musika inprimatua gure Herrian. Alcalá de Henaresera joan zen hemendik Brocar eta han inprimatu zuen *Biblia Poliglota Complutensis* (1514-1517). Beste Bibliak inprimatu ziren Europan, tartean Plantinok Anversen/Anberesen argitara eman zuena (1569-1572).

Jakina eta ohiko denez, Gutenbergen asmakizuna bilakatzen joan zen hurrengo urteetan eta aurrerapenak izan zituen. *Fotograbatua* izan zen hauetariko bat (1851), *Linotipia* (1884), eta *offset* (1904). Zibernetikaren bidez etorri zaigu iraultza XX. mendean. Baina laburtasunaren mesedetan ezin naiz xehetasunetan sartu. Dena den, Azkue Bibliotekako liburu-zain izan naizen aldetik, Joan Mari Torrealdaik ukitu duen gai bati iruzkinen bat egin behar diot liburuaren katalogazioa den aldetik: Euskaltzindiko Azkue Bibliotekan izan gara euskarazko katalogazioaren aintzindari MARC formatu informatikoa darabilen programa standar bat erabiliz, 75.000 dokumentu jadanik katalogatu ditugula. Digitalizazioaren bide berrian sartuak gara, *innobazioan* hain zuzen, gaurko teknologiari lotuta gure erakundea bizi dadin. Beraz, hirugarren mugarrira heldu gara: Alexandriako Bibliotekatik, Gutenbergen asmakizunera eta orain **aro digitalera**.

Jakin aldizkaria aipatua izan da behin baino gehiago hasierako lerroetan, eta merezi du errepikapena Joan Mari Torrealdairi buruzko azken lerro hauetan. Arantzazun sortu zen gazte talde bat 1956an, euskal kultura berpizteko asmoz, euskararen normalizazioa eta bizitza, eta ekanduen bilakaera bultzatzea helburutzat zeukana. Barnerako aldizkari xumea multikopiaz ateratzen zuten; baina 1964.an desagertu zen. Eduki eta formatu berriarekin argitaratzeko, eta erabiliko ziren gaiak hedatzeko, barne kutsua kenduta, kide anitzeko zuzendaritza eman zitzaion. Oñatiko Bidaurreta komentuan (ezkutuko bilerak egin behar ziren orduan), Carlos Santamariak 1967.an zuzendutako bilera baten asmatu genuen kultura hedatzeko bide berria. Han ginen Rikardo Arregi, Andoni Lekuona, Xabier Kintana, Ibon Sarasola eta ni neu. Joan Mari Torrealdai izendatua izan zen zuzendari 1968.an, baina epe laburrerako, urte berean debekatua izan zen eta. Aldizkari galezariaren ordezkariak argitaratzeko *Jakin Sorta* deitutako taldeak 10 liburu kaleratu zituen. 1977.an berriz kaleratzen da *Jakin* aldizkaria, oraindik bizi-rik jarraitzen duena, Torrealdairen zuzendaritzapean. Patxi Sarriegiren esanetan «hausnarketarako bideak zabaltzen darrai *Jakin* kultur aldizkariak, euskal mundua zabaltzen». Eta nik zor diodana da 2007.ko 161. zenbakian, *Historia bizia* sailean, 60 orrialdeko nire biografia, gehien bat anekdotikoa, eskaini zidala.

Euskararen alde Joan Mariak egin duen lana amaiera ezinezkoa da, baina berri goibel eta negargarriarekin aipamena amaitu beharra da, egin eta esandako guztiei ohorezko agurra eman beharra. Bete-bete datorkigu hona ere Carlos Santamariaren izena eta euskararen hedatzeari eman zion bultzada. Eta berarekin uztartuta Martin Ugalde. Bikote honen indar intelektualarekin lortu zuen Joan Mari Torrealdaik **Euskaldunon Egunkaria** kaleratzea. Espainiako Konstituzioa askatasunaren eskubideak defendatzen hasi omen zen egunean, hots, 1990.eko abenduaren 6an, euskaldunon pozarekin kaleratu zen lehen zenbakia. Joan Mari izan zen Administrazio Kontseiluaren Buru, 2003.eko otsailaren 20an egunkaria bahitua izan zen arte, pertsonen kontrako ondorio mingarriekin. Euskal kulturaren eta euskararen alde ateratzen zela egunkari hau ez dugu dudarik, eta hala aldarrikatu dute Torrealdai eta kideek epaileen aurrean. Baina badaude politikaren mamua ere ikusten dutenak eta Espainiako epaitegira eramango dituzte

gure kulturaren, izaeraren eta nazioaren aurka ditugun arerioek. Gure gaurko jaia iluntzen du epaiketa azaroaren 9an Madrilen izango dela jakiteak. Baina gu harro gaude gure euskaltzain berriarekin, eta ziur gaude han eta hemen besarkatuko dugula. Euskaltzaindiak Hernanin (2003) *Egunkariaren* eta Torrealdairen alde egin eta argitaratu zuen adierazpena. Gauza bera aitortuz, gure artean nahi eta behar zaitugu Joan Mari!.